Leksički arhaizmi u nekim zapadnoštokavskim govorima

Marinka Šimić
Staroslavenski institut, Zagreb
Old Church Slavonic Institute, Zagreb
E-mail: simicmarinka0@gmail.com

UDK: 811.163.42'288
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 30. lipnja 2020.
Prihvaćeno: 29. lipnja 2021.

Sažetak

U radu se navode i analiziraju leksički arhaizmi, tj. staroslavenizmi u pojedinim zapadnoštokavskim govorima na temelju zapisane građe, odnosno djela fra Petra Bakule, fra Martina Mikulića i Ivana Sopte, kao i ostataka u govoru. Riječ je ponajprije o zapadnoštokavskom ikavskom govoru Širokoga Brijega i Gruda s okolicom. U članku se navode primjeri iz djela spomenutih pisaca sa značenjem i etimologijom ako je poznata. Uz to se katkad paralelno donose primjeri iz hrvatskoglagoljskih rukopisa. Pri tome se u uvodom dijelu govori o karakteristikama odabranih govora na leksičkoj razini i ističu njihove osobitosti.

Ključne riječi: zapadnoštokavski govori; čakavski govori; leksik; arhaizmi; staroslavenski jezik.

Lexical archaisms in some Western Shtokavian dialects

Original scientific article
Received: 30 June 2020
Accepted: 29 June 2021

Summary

The paper presents and analyses lexical archaisms. i.e. Old Church Slavonic words in certain Western Shtokavian dialects on the basis of the written materials, or works of Fr. Petar Bakula, Fr. Martin Mikulić and Ivan Sopta, as well as some remnants in speech. This refers primarily to Western Shtokavian Ikavian dialect of Široki Brijeg, Grude and their vicinity. The paper gives examples from the mentioned writers' works including the meaning and etymology if it is known. It sometimes also gives parallel examples from the Croatian Glagolitic manuscripts. Thereby, the introduction speaks about features of the selected dialects at the lexical level and points out their peculiarities.

Keywords: Western Shtokavian dialects; Chakavian dialects; lexis; archaisms; Old Church Slavonic language.

1. Uvod

Novoštokavskim se ikavskim dijalektom govori na području zapadne Hercegovine, dijela južne Bosne sve do Jajca i sjeverno od Travnika i Zenice. U Bosni i Hercegovini u taj je dijalekt uključeno i područje zapadno i sjeverozapadno od Livna, područje oko Dervente i Bihaća, uz još niz manjih oaza.[1]

O ikavskoštokavskim govorima zapadne Hercegovine pisao je u više navrata Asim Peco.[2] Vrijedan je doprinos u proučavanju širokobri-

1 Josip Lisac, *Hrvatska dijalektologija, 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2003., str. 50.

2 Asim Peco, "Jedna dijalekatska paralela", u: *Južnoslavenski filolog*, 40, Beograd, 1984., str. 119-147; Isti, *Izabrana djela*: *Ikavskoštokavski govori zapadne Hercegovine*, knjiga II., Bosansko filološko društvo - Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2007.; Isti, *Govori istočne i centralne*

ješkoga govora, a također poticaj drugima, rad M. Lovrić i S. Vrljića u kojem se iznose pojedine sintaktičke i stilske osobitosti toga govora s izvornim primjerima, odnosno objavljenom građom.[3] Govori nekih susjednih mjesta potanko su opisani, primjerice govor Imotskoga i Bekije,[4] Mostara,[5] Vitine i Čitluka (kod Posušja),[6] Hardomilja.[7]

U ovom radu osvrnut ću se na pojedine leksičke arhaizme na temelju djela hercegovačkih pisaca fra Petra Bakule,[8] fra Martina Mikulića[9] i Ivana Sopte[10] kao i pojedinih ostataka u govoru očuvanih sve do

---

Hercegovine, Bosansko filološko društvo - Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine - Bemust, Sarajevo, 2007.

3 Mirela Lovrić - Stojan Vrljić, "Širokobriješki govor", u: *Vitko*, 8, Široki Brijeg, 2006., str. 80-95.

4 Mate Šimundić, *Govor Imotske krajine i Bekije*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1971.; Iva Lukežić, "Čakavsko u štokavskom govoru Imotske krajine", u: *Čakavska rič*, XXXI., Split, 2003., str. 5-25.

5 Mate Milas, "Današńi mostarski dijalekat", u: *Rad JAZU*, 153, Zagreb, 1903., str. 47-99.

6 A. Peco, "Jedna dijalekatska paralela", str. 119-147.

7 Radoslav Dodig, "Hardomiljski govor", u: Jure Rupčić Ivanov (prir.), *Hardomilje - prošlost, ljudi i običaji*, Vlastita naklada, Hardomilje, 1998., str. 105-126.

8 Fra Petar Bakula, povjesničar, teolog, filozof i književnik, rođen je 1816. u Posušju. Osnovno je školovanje pohađao i završio u Kreševu gdje je stupio u franjevački red 1833. godine. Studirao je u Italiji u Lucci, gdje je zaređen za svećenika 1839. godine. U Hercegovinu se vraća 1846. na Čerigaj. Župnikovao je u Grabovici, Gradnićima, Širokom Brijegu (kao gvardijan), Gorici i Ružićima. Umro je u Mostaru 1873. godine. Vidi: Ivan Ševo, "Život i djelo fra Petra Bakule (1816.-1873.)", u: Ivan Ševo (ur.), *Zbornik o fra Petru Bakuli u povodu 200. obljetnice njegova rođenja*, Ziral, Mostar, 2016., str. 13.

9 Fra Martin Mikulić prvi je književnik među hercegovačkim franjevcima, rođen je u Ružićima 1841. godine kao Grgo Mikulić. Školovao se na Širokom Brijegu, a franjevački je habit obukao 1859. godine uzevši redovničko ime fra Martin. Nakon završetka studija filozofije i teologije u Italiji, 1866. vraća se u Hercegovinu gdje najprije radi kao učitelj pučke škole u Širokom Brijegu, a potom kao kapelan u Mostarskome Gracu. Osim toga, bio je i odgojitelj novaka i klerika na Širokom Brijegu, a potom župnik na Čerinu. Godine 1873. premješten je u novootvorenu franjevačku gimnaziju na Humcu gdje predaje latinski jezik, govorništvo i logiku. Sljedećih je devet godina bio župnik u Klobuku, a od 1888. do 1902. i u Ružićima. Ostatak je života proveo na Širokom Brijegu, gdje je i umro 27. studenoga 1912. Više vidi: Robert Jolić (prir.), *Sabrana djela fra Martina Mikulića*, Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM - Franjevačka knjižnica Mostar (niz RECIPE, knj. 20), Mostar, 2017.

10 Ivan Sopta, talentirani hrvatski pripovjedač iz međuratnoga razdoblja rođen je 1906. godine u Smokinjama pokraj Rasna, Široki Brijeg. U potrazi za po-

danas. O toj se temi vrlo malo pisalo, naime kada je riječ o arhaičnim leksemima u hrvatskim govorima, navode se uglavnom čakavski i kajkavski govori kao oni koji su očuvali starinu, dok je za štokavske govore to manje poznato.

Jezik fra Petra Bakule.[11] Djelo fra P. Bakule bliže je znanstvenom nego fiktivnom. On nije imao literarnih pretenzija, nego samo konkretne i praktične ciljeve, stoga nije uvršten u književne hrestomatije. Pisao je kako bi dobročinitelje obavijestio o položaju franjevaca na bosansko-hercegovačkom prostoru i kako bi narod poučio vjerskim tajnama i životnoj mudrosti. Njegov je cilj ispričati mrtvu riječ na novi način, tj. oživjeti ono staro, primjerice, u *Politici za svakog čovika*, kao i u *Pravom mudroznaniju za svakog čovika*.[12] Svako je djelo bez obzira na sadržaj Bakula svjesno prilagođavao čitatelju, pri tome posebice pazeći na odabir jezika i izraza. Njegova su djela puna narodne mudrosti, poslovica, frazema, kolorita lokalnoga izraza, a takav je stil pisanja naslijedio i dalje usavršavao fra M. Mikulić.[13]

Pisac je u *Politici* iskoristio bogatstvo ustaljenih konstrukcija, tj. frazema iz baštine franjevačke jezične tradicije, posebice tekstove hrvatskih glagoljaša, kao i svoga organskoga idioma koji je u sustavu novoštokavskih govora ikavsko-ijekavskoga tipa.[14] Osim sklonosti frazemima, koji su često dijalektno obilježeni, Bakula je sklon narodnim poslovi-

---

slom nakon Prvoga svjetskog rata otišao je u Slavoniju, a potom 1934. u Zagreb gdje se i zaposlio. Poginuo je na Križnom putu 1945. godine. Najpoznatiji njegovi romani su: *Dani jada i glada*, *Nemirni mir*, *Na cesti* i pripovijesti: *Brat*, *Grančica na vjetru*, itd. Vidi: Ivan Sopta, *Sabrana djela*, Ivan Dugandžić (prir.), Matica hrvatska, Široki Brijeg, 2006.

11 U ovom su članku navođeni primjeri iz: Andrija Nikić (prir.), *Politika za svakog čovika*. *Izabrana djela fra Petra Bakule*, sv. IV., Franjevačka knjižnica i arhiv, Mostar, 1998.

12 Pavao Knezović, "Bakulina trojezičnost", u: Pavao Knezović - Marko Jerković (prir.), *Zbornik radova sa znanstvenoga skupa "Opus fra Petra Bakule"*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2013., str. 42.

13 Marinka Šimić, "O jeziku fra Martina Mikulića", u: Mario Bušić (prir.), *Zbornik o fra Martinu Mikuliću*, Matica hrvatska - Ogranak Matice hrvatske u Grudama, Grude, 2014., str. 47; Milka Tica, "Pučka baština u djelima fra Martina Mikulića", u: Mario Bušić (prir.), *Zbornik o fra Martinu Mikuliću*, Matica hrvatska - Ogranak Matice hrvatske u Grudama, Grude, 2014., str. 54-66.

14 Irina Budimir, "Frazeologija *Politike za svakoga čovika* fra Petra Bakule", u: Pavao Knezović - Marko Jerković (prir.), *Zbornik radova sa znanstvenoga skupa "Opus fra Petra Bakule"*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2013., str. 201.

cama, što je naslijedio i Martin Mikulić u svojim pripovijestima. Frazemi u *Politici* dio su ustaljenoga materijala 19. st. i danas razumljiva prosječnome čitatelju u realizaciji hercegovačkoga govora.[15]

Jezik fra Martina Mikulića.[16] Fra Martin je posebice pazio da vjerodostojno pobilježi narodne riječi i izraze što ih narod upotrebljava pri dnevnom radu. Stoga je u svojim pripovijestima iznio sve osebujnosti narodnoga govora u zapadnom dijelu Hercegovine. "On je smatrao da je najčistiji jezik onaj izvorni, jezik sela. U tome je bio dosljedan, suprotstavljajući se oblikovanju onog gradskog jezika koji iz svog rječnika izlučuje riječi i izraze iz seoskog života."[17] Koliko je pridavao važnost jeziku, odnosno izrazima, najbolje pokazuje njegovo djelo *Drveni strojevi* u kojem je duhovito i iscrpno naveo i opisao nazivlje da bi ga očuvao jer je predmnijevao da će nestati.[18]

Jezik *Svaštarice*, *Mudra knjiga svaštarica*[19] i *Dnevnika* se prilično razlikuje od jezika pripovijesti što je uvjetovano namjenom i sadržajem djela. Dok je pripovijesti nastojao pisati književnim jezikom s nekim elementima govora,[20] druga su dva djela pisana s više osobina zapadnoštokavskoga govora i grafijsko pravopisnim rješenjima karakterističnim za *Politiku* P. Bakule.[21] Njegove su pripovijesti bogate usmenom književnošću kao i leksičkim bogatstvom izvornoga narodnog govora. Premda je ovaj pisac nastojao (i uspijevao) pisati hrvatskim književnim jezikom, u njegovo vrijeme posve oblikovanim, njegovo je književno djelo protkano jezičnim osobinama zavičajnoga govora, odnosno novoštokavskoga ikavskoga dijalekta. Na fonološkoj je razini to ponajprije ikavski odraz *jata*: *besida*, *divice*, *ispovidnica*, *Piv-*

15 I. Budimir, "Frazeologija *Politike za svakoga čovika* fra Petra Bakule", str. 211.

16 Primjeri se navode prema izdanju *Sabrana djela fra Martina Mikulića*.

17 Ivan Alilović, *Hrvatski narodni običaji u Hercegovini*, Hrvatsko književno društvo Sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1977., str. 14.

18 Martin Mikulić, *Drveni strojevi*, Anđelko Mijatović (prir.), Dobri pastir, Poseban otisak, Sarajevo, 1973.

19 *Svaštaricu* je Martin Mikulić vodio najmanje 33 godine upisujući u nju sve što mu je potrebno za intelektualni ili duhovni rast, to je podsjetnik za samog autora, ali i poučno djelo za čitateljsku publiku. Ona pokazuje svu širinu interesa ovoga pisca. Vidi: R. Jolić, *Sabrana djela fra Martina Mikulića*, str. 185.

20 M. Šimić, "O jeziku fra Martina Mikulića", str. 26-50.

21 Marinka Šimić, "O jeziku *Politike za svakog čovika* fra Petra Bakule", u: Ivan Ševo (prir.) *Zbornik o fra Petru Bakuli o 200. obljetnici njegova rođenja*, Fram-Ziral, Mostar, 2016., str. 282-318.

čev grob, *zarizava*; šćakavizam: *prašćajte*; neprovođenje nove jotacije: *Vranijih godina*, *magaretiji*, *kravje*, *braviji*, *kozletijih*, *prasetiji*, *srnetijeg dolca*; ne bilježi se fonem *h*: *Odvrati mu*, *Rđa ga ubila tamna*, *rđa*, *rpu*, *rvač*, *rzati*, katkad prelazi u fonem *v*: *duvan*, *gluvlje*. Za ovaj su govor karakteristične neke pojave svojstvene ponajprije čakavskomu narječju, npr.: refleks praslavenskoga prednjojezičnog nazala *ę* u čakavskom je dao *a* < *ę* u sekvencama *ję* > *ja*, *čę* > *ča i klę* > *kla*, *že* > *ža*, npr.: *jami*, *počavši*, *žaja*, *požat* itd.

Jezik Ivana Sopte.[22] Jezik kojim Sopta piše u dijalektološkoj klasifikaciji predstavlja skupinu mjesnih govora okolice Širokog Brijega unutar ikavskoga dijalekta štokavskoga narječja. Osebujnost i bogatstvo jezika u književnom djelu Ivana Sopte najbolje se očituje u leksiku, gdje je očuvano nekoliko slojeva, od praslavenskoga do romanizama i turcizama. Neki su od tih leksema danas arhaizmi.[23]

Po svojoj su strukturi zapadnohercegovački govori štokavski jer su u njima zastupljene jezične značajke koje su po suvremenim kriterijima narječne:

1. općeštokavske - zajedničke svim hrvatskim štokavskim govorima,

2. štokavske - svojstvene samo nekim štokavskim govorima (a ne svima),

3. lokalne štokavske - svojstvene samo nekim skupinama govora unutar kojeg štokavskog dijalekta,

4. štokavsko čakavske jezične značajke - svojstvene pojedinim hrvatskim štokavskim i čakavskim dijalektima.[24]

2. Leksik

U odabranim se zapadnoštokavskim ikavskim govorima može razlučiti nekoliko leksičkih slojeva:

1. Praslavenski i slavenski - temeljni leksički sloj zapadnoštokavskoga ikavskog dijalekta iz kojeg je očuvan priličan broj arhaizama, odnosno leksičkih relikata.

2. Romanski sloj leksema, i to više slojeva, od kasnolatinskoga do talijanskoga.[25]

---

22 I. Sopta, *Sabrana djela*.

23 Marinka Šimić, "Romanski sloj u zapadnoštokavskom ikavskom dijalektu", u: *Riječ. Časopis za slavensku filologiju*, XI/1, Rijeka, 2005., str. 99-103.

24 I. Lukežić, "Čakavsko u štokavskom govoru Imotske krajine", str. 6.

25 M. Šimić, "Romanski sloj u zapadnoštokavskom ikavskom dijalektu", str. 99-103.

3. Orijentalizmi, tj. turske, arapske i perzijske riječi koje ulaze u zapadnoštokavski ikavski dijalekt od pada zapadne Hercegovine i župe Imota pod tursku vlast (1493.). Turski jezik nije bio samo onaj iz kojeg se posuđivalo, nego i jezik posrednik, i to za grčki, arapski i perzijski jezik.[26] Karakteristika je leksika zapadnoga dijalekta da uglavnom svugdje ima mnogo turcizama, osobito u Bosni i Hercegovini, nema ih jedino kod moliških Hrvata.[27] U područjima koji su bliže moru i u moliških Hrvata značajan je romanski utjecaj, u Bačkoj mađarski i njemački.[28]

4. Germanizmi i hungarizmi koji se pozajmljuju s dolaskom austrougarske vlasti na ovo područje (1878.-1918.), uglavnom su leksik za kućne potrepštine, nošnju, prehrambene proizvode, tehniku i administraciju.

5. Mletački utjecaj počinje od 14. stoljeća, pa sve do Napoleona, ovdje se može uključiti i francuski jezik, koji jače počinje utjecati na hrvatski od 18. stoljeća.

6. Sloj anglizama - najnoviji utjecaj od kraja 19., a posebice u 20. stoljeću.

U zapadnoštokavskim govorima nalazimo katkad riječi koje su uobičajene u čakavskim govorima, tj. to je zajedničko čakavsko-štokavsko jezično blago, npr.: *balega/galebina* 'kravlji, ovčiji izmet', *bunjište* 'gnojište', *česan* 'režanj luka', *diljati* 'izrađivati nešto u drvetu', *divenica* 'vrsta kobasice' (> nadijevati), *draga* 'uvala', 'dolina', *drčina* 'uvećanica od djeca',[29] *čevulja* 'mali grozd grožđa', *dažd* 'kiša', *daždit* 'kišiti',[30] *gamizati* (> gъmizati),[31] *gospoja* 'gospođa', *grem* 'idem', *jopet* 'opet', *jakrep* 'škorpion',[32] *mejaš* 'međaš', 'granica', *mejašnici* 'oni koji graniče',

---

26 Marinka Šimić, "Neki orijentalizmi u širokobriješkom govoru", u: *Hercegovina franciscana*, 15, Mostar, 2021., (u tisku).

27 U govoru Moliških Hrvata nema turcizama jer su se oni iz hrvatskih prostora odselili prije dolaska Osmanlija. Zanimljivo je da nemaju ni hrvatski naziv za krumpir. Za napomenu zahvaljujem dr. sc. Milki Tici.

28 J. Lisac, *Hrvatska dijalektologija*, 1, str. 59.

29 Josip Lisac, "Leksičke značajke čakavskoga dijalekta", u: *Čakavska rič*, XIX./2, Split, 1991., str. 8.

30 J. Lisac, *Hrvatska dijalektologija*, 1, str. 28, 59 i 86.

31 Božidar Finka, *Čakavsko narječje. Der Čakavische dialekt der serbokroatischen Sprache*, Universität Bochum, Bochum - Ruhr, 1968., str. 9-10.

32 J. Lisac, *Hrvatska dijalektologija*, 1, str. 54.

misto 'umjesto', *prenuti* 'probuditi',[33] *praska* 'breskva', *prama* 'prema', *prisoj* 'sunčana strana', *ujam* 'ušur', 'naknada u brašnu za mljevenje u mlinu',[34] *najam* 'unajmljivanje nečijeg rada', *ujat se* 'zamjeriti se', *jamit* 'uzeti', *prančijok* 'sunčana strana',[35] *predat* 'plašiti se', 'strahovati', *pređa*, čakavski *preja* 'predivo', 'vuna za predenje', *pržina* 'sitni pijesak', *satrat* 'zgnječiti', *studeno* 'hladno', *zatrat* 'potjerati', *natrat* 'potjerati', *soriti* 'srušiti', *težak* 'ratar', *grem* 'idem', *kozle* 'jare', *klobuk* 'šešir', *tovar* 'magarac', *tust* 'debeo', *ufat se* 'nadati se', *želud* 'žir' itd. S druge strane treba imati u vidu da su česte razlike u leksiku između pojedinih zapadnohercegovačkih mjesnih govora, primjerice za 'puni mjesec' u Vitini se govori *cili misec*, u Grudama *uštap*, u Čitluku *užba*.[36]

Zajedničkom štokavsko-čakavskom leksičkom sloju pripadaju i romanizmi, npr.: *abet* 'redovnička odjeća', *ajer* 'zrak', *ambrela/lumbrela* 'kišobran', *avizati se* 'opametiti se', 'dozvati se', *bala* 'naramak', 'svežanj', *banak* 'klupa', 'tezga', *beštija* 'životinja', *bevanda* 'piće, vino s vodom', *biža* 'grašak', *bocal* 'betonski okvir na čatrnji', *bocun* 'staklenka', 'boca', *bokun* 'komad', 'zalogaj', *botun* 'dugme', 'gumb', 'puce', *broka* 'limenka', 'kanta', *bronzin* 'veći željezni lonac za kuhanje', *bukara* 'drveni vrč za vodu ili vino', *burilo* 'posuda od drvenih dužica u kojoj se nosi voda', *cikara* 'šalica', *cima* 'dio stabljike npr. krumpira', *cokule* 'cipele', *cotav* 'šepav', *čančati* 'dosađivati', *čatrnja* 'iskopana ili ozidana jama za skupljanje kišnice s krova ili posebne nakapne plohe, 'iskopana i ozidana jama iz koje se vadi pitka podzemna voda, bunar, nakapnica, *čimavica* 'stjenica', *ćakule* 'brbljanje', 'govorkanje', *ćakulati* 'brbljati', *ćapiti* 'uzeti', *ćera* 'izgled', *demižon* 'opletena veća staklena boca za vino', *dogana* 'carina', 'otkupna stanica za duhan', *dota* 'ruho', 'miraz', *dreto* 'ravno', 'otvoreno', 'neposredno', *durati* 'trpjeti', 'trajati', *grešpav/grišpav* 'zgužvan', *intrat* 'sresti', *kapula* 'crveni luk', *kariola* 'tačke', *klačina* 'vapnenica', *klak* 'kreč', 'vapno', *klapa* 'društvo koje se često sastaje', *klašun* 'drveni sanduk', *komaštre* 'lanci na kojima visi posuđe nad ognjištem', *komin* 'ognjište', 'zidana peć', *kontati* 'raču-

33 U nekim govorima, npr. otoka Šolte prenuti može imati i drugo značenje: uplašiti se, trgnuti se. Vidi: Filip Galović, *Govori otoka Šolte*, Općina Šolta - Hrvatsko katoličko sveučilište Zagreb, Zagreb, 2019., str. 469.

34 U nekim čakavskim govorima *ujat se* upotrebljava u značenju 'uhvatiti', 'uloviti': npr.: *nisi me moga ujat*, *usadila san bob, lipo se uja*, dok u zapadnohercegovačkim govorima znači 'ne zamjeriti se'. Na informacijama s terena zahvaljujem prof. dr. sc. Filipu Galoviću.

35 I. Lukežić, "Čakavsko u štokavskom govoru Imotske krajine", str. 10.

36 J. Lisac, *Hrvatska dijalektologija*, 1, str. 59.

nati', 'nabrajati', *koporan* 'kratak kaput od domaćeg sukna', *korizma* 'četrdesetodnevni post od Pepelnice do Uskrsa', *kotula* 'suknja', *kukuvija/kukviža* 'noćna ptica iz porodice sova', *kutal/kutla* 'drvena ili kovinasta čaša', *kvarat* 'četvrtina neke mjere', *labrnja* 'usna', 'njuška' (pogrdno), *labnut* 'nabrzinu nešto pojesti', *polapast* 'proždrljiv', *lancun* 'plahta', *lapis* 'olovka', *librić* 'knjižica', 'notes', *lučerda* 'petrolejska svjetiljka', *lumer* 'kućanstvo', 'obitelj', *macola* 'čekić srednje veličine', *maculet* 'rubac za glavu', *maća* 'gljivična bolest biljaka npr. loze i duhana', *makinja* 'šivaća mašina', *mašklin* 'kramp', *maštil* 'plitka drvena posuda za pranje rublja', *mrđelica* 'sitno stakleno ukrasno zrnce', *mrginj* 'međaš', *murva* 'dud', *natentat* 'nagovoriti', 'namamiti', *pasat se* 'izbjegavati', *peča* 'komad' (npr. kruha ili mesa), *pijat* 'tanjur', *pipun* 'dinja', *poduminta* 'temelj', *podumintat* 'napraviti temelj', *polača* 'palača', *priša* 'žurba', *propuntat* 'propasti u provaliju, *propunta* 'provalija', *pržun* 'zatvor', *rondžat* 'prigovarati', *štumak* 'trbuh', *šega* 'šala', *takulin* 'novčanik', *tanjga/tanga* 'mješavina modre galice i vapna za polijevanje loze',[37] *teća* 'metalna niža posuda za kuhanje', 'šerpa', *tentati* 'nagovarati', *trklja* 'taklja', 'račve', *žežinjati* 'postiti', *žežinjanje* 'post' itd. Među romanizmima ima starijih, tj. dalmatsko-romanskih leksičkih relikata, *komaštre*, *lancun*, *pipun*, *poduminta*, *podumintat*, *polača*, *štumak*, *tanjga*, *trklja*, *žežinjati* kao i novijih iz tršćansko-venecijanskoga govora, npr.: *pijat*, *pržun*, *teća* itd.

U zapadnoštokavskim se hercegovačkim govorima znatan broj leksema razlikuje od hrvatskoga standardnoga jezika, tj. češće (ili redovito) se upotrebljava različita osnova, npr.: *barkati* umj. dirati, *gora* umj. šuma, *grad* umj. tuča, *grajat* umj. vikati, *jamit* umj. uzeti, *kaćun* umj. šafran, *kozle* umj. jare, *krećat* umj. dirati, *krme* umj. svinja, *latit* umj. uzeti nešto nabrzinu, 'zgrabiti', *ledina* umj. livada, *lug* umj. pepeo, *mećat* umj. stavljati, *migat*, umj. micati se, *mudlat* umj. komplicirati, *navala* umj. gužva, *navrvit* umj. naići, *nazebst* umj. prehladiti se, *naružit* umj. osramotiti, *nožice* umj. škare, *obabit se* umj. poroditi se, *osoj*, umj. sjeverna strana, hladovina, *pića* umj. stočna hrana, krma, *plašilo* umj. strašilo, *plemkast* umj. zgodan, lijep, *plemiti se* umj. praviti se važan i sl., *pleska* umj. šamar, *polenut* umj. zagrcnuti se, zaletiti se (za hranu), *postav* umj. platno, *potetulat* umj. spotaknuti se, *pra-*

37 Imenica *tanga* je očuvana npr. u Šibeniku u značenju 'boja', a povezana je s imenicom tinta. Vidi: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1971.-1973., str. 471.

ćetat se umj. svađati se, prepirati se, *prama*[38] umj. prema, *prančijok*, umj. sunčana strana, *praska* umj. breskva, *prenut*[39] umj. probuditi, *prijatno* umj. dobar tek, *pripast* umj. uplašiti, *pripelit* umj. preporučiti, savjetovati i sl., *pripovidat* umj. pričati, *prisoj* umj. sunčana strana, *raskrivit* umj. rasplakati se, *skoturat* umj. 'pasti nizbrdo', *skudit* umj. oklevetati, ogovarati, kritizirati, *smest se*, *pomest se* umj. zabuniti se, *soparno* umj. nemasno, *sorit* umj. srušiti, *sosve* umj. skroz, posve, *spuž*, *spužalina* umj. puž, pužalina, *studeno* umj. hladno, *varit* umj. kuhati, *svarit* umj. skuhati, *provarit* umj. prokuhati, *šetka* umj. lisica, *težak* umj. poljoprivrednik, *trapat* umj. nezgrapno hodati, *trapav* umj. šlampast, *tribit* umj. čistiti npr. povrće, *turit* umj. gurnuti (nešto zametnuti, sakriti), *ujam*, *ujat se* umj. uzeti, oduzeti, i zamjeriti se, *vrć* umj. staviti, metnuti, *utrnut* umj. ugasiti, *vas* umj. sav, *vazda* umj. uvijek, *vratat*, *svratat* umj. juriti kao bez glave, na vrat na nos, *vrilo*, umj. izvor, *zavitljat* umj. baciti, *upitan* umj. ljubazan, razgovorljiv, *zova / zovina* umj. bazga, *zaporavit*, *zaporavan* umj. zauzet, pun, *želud* umj. žir itd. I u dubrovačkom govoru postoje još uvijek neke zanimljive i stare hrvatske riječi koje nisu u standardnom jeziku ili im je značenje drugačije, npr.: dospjet, vonjat, vonjača, crevlja itd.[40]

Osim toga u odabranim mjesnim govorima potvrđeni su neki leksemi koji ne postoje u hrvatskom standardnom jeziku, a i u ovim govorima sve više izlaze iz uporabe, tj. postaju zastarjelice, npr.: *bušlja* 'grmlje', *grogoćat* 'lupati', 'zveckati', *kamenica* 'prirodna ili izdubljena rupa u kamenu za vodu ili za modru galicu u vinogradu', *lidat* 'izvirivati', 'prolaziti', *lišnjak* jasenovo i hrastovo granje i lišće složeno oko stožine za hranu stoci zimi, *manjarina* skupljanje jasenova lišća za zimsku hranu stoci, *mečit* umj. naviknuti, *mećaja* 'drvena lopatica kojom se mete mlijeko u stapu', *misari* 'ljudi koji idu na misu', *misno* 'svečana odjeća', *mrtouzice* 'čvor koji je čvrsto zavezan', *naporuči* 'nešto što je nadohvat ruke', *naoposum* 'na pravu stranu', *navrvit* 'naići', 'svratiti', *nosno* 'svakodnevna odjeća', *otamine* 'otprilike', *ovrst* 'udariti šibom', *pređa* 'vuna za predenje', *priportat* 'preurediti', 'prepraviti', *prizida* 'nešto što je prizidano, podzida kojom se prolazi iznad njive', *prvotelka* 'junica koja se prvi put otelila', *raspričit se* 'zauzeti puno mjesta', *razoputit* 'raspraviti', 'ispraviti, *razrogatit se* 'zauzeti puno mjesta', *rudenjak*

38 Prama je tipična južnočakavsko-štokavska crta.

39 Zanimljivo je spomenuti da se ovaj glagol kod južnih čakavaca rabi u značenju 'uplašiti', 'prepasti'.

40 Sanja Brbora-Majstorović, "Nacrt za dubrovački rječnik", u: *Filologija*, 30-31, Zagreb, 1998., str. 180.

'rubac za glavu', *smuculja* 'zmija', *s večerine* 'sa zapada', *svrtloga* 'zbrka', *varenika* 'prokuhano mlijeko', *veljat* 'brbljati', *vrcon* 'pravac', *vrći* 'staviti', 'zametnuti', *vrižba* 'vitica', *vrndža* nešto zapetljano, kompliciranо, *vrndžat* 'zapetljati', ali znači i pričati nešto nepotrebno, *zanedat se* 'kad nešto ne polazi za rukom', *vrnjiža* 'rod', 'loza', *zarukovetat* 'bol u zapešću zbog napornog rada', *zvizdan* 'velika vrućina'. Često se razlikuju prefiksi u zapadnoštokavskomu i standardnomu jeziku: *povadit* umj. *izvaditi*, *ustavit* umj. *zaustaviti*, *pomest se* umj. *smesti se* itd.

U ovim su govorima očuvane neke arhaične crte i na morfološkoj razini, npr. *-u* u 1. licu jednine prezenta kod nekih glagola, *velju*, *viđu*, zabilježeno i u romanima Ivana Sopte: *Bunila sam se, ne velju da nisam…* (I. S., 205).[41] Ovdje treba spomenuti da su arhaizmi posebice očuvani u pojedinim izrekama, poštapalicama, primjerice: *Ne bi ni Jezus…* Izraz se upotrebljava u kontekstu *Ako padneš negdje s visoka ili u neku provaliju*.

Da su pojedini leksemi u zapadnoštokavskim govorima relikti iz praslavenskoga i staroslavenskoga potvrđuje činjenica da su u istom značenju očuvani i u drugim slavenskim jezicima, npr. u suvremenom ruskom: *golovnja* 'glavnja', *grad* 'tuča', *gruda* 'razmrvljena gomila', *izba* 'kuća', *lysij* 'ćelav', *na dvor* 'vani', *nožnicy* 'škare', *rytvina* 'izrovano tlo', *variti*, *svariti* 'kuhati', 'skuhati', *želud* 'žir' itd., dok su neki od navedenih leksema u ruskom zastarjelice, npr.: *gumno*, *otsele*, *dosele*.[42]

3. Arhaizmi iz praslavenskoga i staroslavenskoga

Belava (najposnija vrsta sira koja se dobije kad se prokuha mlaćenica), što je najvjerojatnije izvedenica od pridjeva bio, bijel.

Bovanica, **bovan** (veći kamen). *Tko tebe bovanom, ti njega komadom* (M. M., 419).[43] Leksem je izvedenica od imenice balvan koja je mogla imati više značenja, a jedno od njih je kamena stijena. To je starocrkvenoslavenska riječ od *blъvanъ*.[44] Leksem bovanica potvrđen je i na otoku Šolti u značenju 'kamen veličine šake'.[45]

---

41 I. S. označava citat i stranicu iz Sabranih djela Ivana Sopte.

42 Za napomene i značenja pojedinih leksema u vezi s ruskim govorima u ovom radu zahvaljujem dr. sc. Sofiji Gadžijevoj iz Instituta za jezik, književnost i umjetnost Gamzat Cadasa, Dagestanskoga federalnog istraživačkog centra Ruske akademije znanosti u Mahačkali (Dagestan).

43 M. M. označava citat i stranicu iz Sabranih djela Martina Mikulića.

44 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I., str. 103.

45 F. Galović, *Govori otoka Šolte*, str. 430.

Brašenica (hostija, pričest, poputbina), *daj ti meni brašenicu. vjersku utjehu, duševnu namiru, svetu poputbinu* (M. M., 65). Praslavenska je pridjevska izvedenica *borъšno*, u starocrkvenoslavenskom brašno značilo 'jelo', 'hrana', 'kruh' što je očuvano i u hrvatskoglagoljskim rukopisima, npr.: *učenici že ego ošli bêhu v grad' da brašna kupet'*, *4. vatikanski misal* (s početka 14. st.) (*Illirico 4*) 49d, *brašna pticamъ n(e)b(e)skimъ*, *Lobkovicov psaltir*, najstariji hrvatskoglagoljski psaltir (1359. god.) 51r. Također se u hrvatskoglagoljskim tekstovima očuvao termin *brašьnce* (= pričest), *tada mu se dai s(ve)to brašance*, *Petrisov zbornik* (1468. god.) 146r.[46] Izraz Brašančevo je prema Akademijinu rječniku potvrđen kod Filipa Lastrića i Andrije Kanižlića.[47] To se značenje u hrvatskom jeziku očuvalo do danas u terminu *Brašančevo* (= Tijelovo).[48] Leksem brašenica se još uvijek u Hercegovini upotrebljava u značenju 'poputbina'.

Broć (grimiz, crvenilo). *Te večeri bio mu je i zet, zatim mu bila sestra, neki Tolj, omašan čovjek, crvene glave kao da mu je devet dana u rujevim triskama i broću bojena* (M. M., 138). *Onda povadi škrapučinu, punu pečena i varena, tikvu broćanca, veliki kolač, ispisan dnom od čaše, terkijom, šljučićem i ključićem* (M. M., 97). *Brošťъ*, latinski *purpura* - grimizna boja, grimiz, crvenilo, od čega se tvorio pridjev na *-ev: broćev*, poimeničen na *-ьc>ac: broćevac*, genitiv *-vca*, na *-ьn* poimeničen samo u srednjem rodu Brotnjo - Broćno, na *-ast: broćast*.[49] Broćanac je mjesto kod Posušja. U najstarijim su hrvatskoglagoljskim rukopisima, misalima i brevijarima od istoga korijena potvrđeni leksemi *brocь* i *brocьnъ*, npr.: *acе budutъ grêsi v(a)ši êk(o) brocь lêki snêgъ obêlêjut' - 5. vatikanski brevijar* 4a, *Pašmanski brevijar* 4c, *brocni - 4. vatikanski misal* 57a, *Misal kneza Novaka* 58d, *Ročki misal* 49b, *1. vrbnički brevijar* 3c, *2. novljanski brevijar* 4c, *brocni - 4. vatikanski misal* 57a, *Misal kneza Novaka* 58d, *Ročki misal* 48b, *1. vrbnički brevijar* 3c itd.[50] Leksem se *broć* očuvao sve do 20. stoljeća u

46 *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, sv. I., A-vrêdь, (dalje: *Rječnik Cjhr*, I.), Biserka Grabar - Zoe Hauptová - Franjo Većeslav Mareš (ur.), Staroslavenski institut, Zagreb, 2000., str. 237.

47 Ar - *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1880.-1882., str. 591.

48 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I., str. 198.

49 *Isto*, str. 215-216.

50 *Rječnik Cjhr*, I., str. 239.

istarskim govorima u selu Vodice u značenju *crvena boja za pisanice*, odnosno uskrsna jaja. Postojao je i glagol od istoga korijena: *bročkati* znači bojati pisanice.[51]

Brstina (mladica, grana), … *ona se vrcnu i ode kao brstinom obrzdana* (M. M., 128), *Da ne bude bila pokrivena kočinam i brstinam bio bi se zamazao do pasa* (M. M., 139), *gledajući njezino zacrvenjeno lice iznad pocrnjelog plota i kroz rupe, između brstina* (I. S., 69) - hrana za sitnu stoku, prvotno značenje je bilo pupanje drveća, mladica, sveslavenska riječ, praslavenski *berstъ, staroslavenski *brъstъ*.[52]

Čokalj (staklenka za rakiju). *Pije on i stresa čokalj za čokaljem* (I. S., 199). Staklena trbušasta bočica, staklenka za rakiju, od 1 dcl, pojavljuje se u govorima i u varijanti čokanj. Prema P. Skoku to je sveslavenska i praslavenska osnova,[53] dok Bratoljub Klaić[54] i Milan Nosić[55] navode da je to turcizam.

Dižva (drvena posuda), *tu dvije žene stavljale kravu, jedna je držala za uši, druga dižvu za uho i preko palca muzla* (M. M., 183), *Ovako je izvrsni tomić gradio badnje, bačve, kace, burila, stape, dižve, bukare, kable, bucate i drugo posuđe; na svako nabijajući samo drvene obruče, vrbom i likom umjetno utegnute* (M. M., 191). Dižva je praslavenski termin za posuđe, posuda za vino s ručkom, slično kao bukara, a može biti i za muženje mlijeka, drvena kova, kanta. U čakavskim je govorima zabilježen oblik *diža* u 17. st. npr. na Krku, u Primorju i Prigorju, kao i sinonim *dižica* na Braču i u Fužinama, Korčuli itd.[56] Prema AR u hrvatskim se govorima pojavljuju dva oblika, dižva i dižica u značenju 'drveni sud u koji se muze mlijeko ili drži vino'.[57]

Dušiti (gušiti). *Vidiš ovo pusto polje (…) a ovako zaraslo u goru i potonulo u vodu, reda nam se ili u njemu dušiti…* (M. M., 97), *Uhvati se za prsa i stegnu ih rukama, kao da je htjela udušiti jad, koji se u*

---

51 Josip Ribarić, *O istarskim dijalektima. Razmještaj južnoslavenskih dijalekata na poluotoku Istri s opisom vodičkoga govora*, Josip Turčinović d.o.o., Pazin, 2002., str. 160.

52 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I., str. 218.

53 *Isto*, str. 333.

54 Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi. Tuđice i posuđenice*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1981., str. 248.

55 Milan Nosić, *Rječnik posuđenica iz turskoga jezika*, Maveda, Rijeka, 2005., str. 134.

56 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I., str. 411.

57 Ar, II., 1884.-1886., str. 431.

njima skupio (I. S., 192-193). Ovaj glagol u značenju 'gušiti', 'daviti' je baltoslavenski, u srodstvu s *duh.*

Galebina (izmet), *naredi Ante bratu, da sutra rano napravi dva samotvora smrdljikova ulišta, lijepo zaluženom galebinom omaže, ljubicom natare i dužve prometne* (M. M., 184), *Tihaljina rijeka ova s lijevu svoju stranu od Šiljevišta ima uzduž sebe mnogo neobragjenih dočina i zapuštenih torina. Po njima i naokolo samo krkalina, galebina i brabonjci* (M. M., 441). Balega može biti goveđi, konjski, ovčiji izmet, balkanizam nepoznata porijekla još iz predrimskoga doba, očuvan u rumunjskom i albanskom, metatezom *b - g > g - b* nastaje galeba, hrvatski provincijalizam, *galebina* potvrđeno u Imotskom,[58] a u obliku *balega/ balegina* u svetojurskom govoru kod Senja.[59] Leksem je očuvan sve do danas, što potvrđuje i jezik Ivana Sopte: *Ponosno je gledao u žaku balege, što je skupio na putu*.[60]

Glavnja (ostatci od ogrijeva). *Skoči Marko pokresav glavnje upuha vatru i otvori vrata* (M. M., 198). Glavnja je cjepanica, sveslavenski i praslavenski *golvьnja, potvrđeno je u Dubrovniku, Boki, u Istri u značenju 'ostaci od sinoćnjeg ogrijeva'.[61] Leksem je očuvan u izreci "Vrti se ko mrav na glavnji" za nemirna čovjeka.

Glib (blato), *svježom hladnom bistricom izmije glibušinu* (M. M., 132). Glib, gusto ljepljivo blato, potvrđen je i glibav u značenju zamazan blatom, kao i nadimak Gliban i Glibanovica u Smokinjama. Leksem je praslavenskoga porijekla *glibь. U kajkavskom se govori *glibok*, kao i u gradišćansko hrvatskom, ukrajinskom, ruskom.[62]

Gnjat (golijen). *Zašto nije vruće ljudima koji imadu niz gnjate nogavice i opet mnogi uz gnjate po nogavicama čarape?* (M. M., 133), *Na ovoj lijepoj igri ne dobiva se ništa izuzem koji guraj štapa i poteži udarac po gnjatima* (M. M., 194), *tu nose odsele na gnjatima čarape* (M. M., 133), *Dakle nenalipljuj utaman, jer: - dok ti svitu samo jedno rebro ispraviš, ti ćeš tvoje gnjate polomiti* (P. B., 33).[63] Gnjat je sinonim za golijen, cjevanicu, tj. kost u nozi od koljena do gležnja. Zanimljivo je spomenuti

58 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I., str. 100-101.

59 Filip Galović, "O leksiku svetojurskoga govora", u: *Senjski zbornik*, 46, Senj, 2019., str. 333.

60 Marinka Šimić, "Jezik i stil Ivana Sopte", u: *Vitko*, 10, Široki Brijeg, 2005., str. 21.

61 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I., str. 568.

62 *Isto*, str. 450.

63 P. B. označava citat i stranicu iz *Politike* fra Petra Bakule.

da je na Šolti ovaj leksem očuvan u obliku: *žnjat*, *žnjut*, *šćut*.[64] U djelu M. Mikulića potvrđena je i složenica golognjat: *Što ti ideš golognjata bez čarapa?* (M. M., 133), kao i uvećanica *gnjatina* (M. M., 60).

Grotulja (ogrlica od oraha), *dao krupnu kao grotulju oraha krunicu* (M. M., 60). Od slavenskoga i praslavenskoga korijena *grohotati* (buka, lupa kod padanja kamenja ili smijeha), niz oraha ili lješnjaka na koncu.[65] Grotulja je vrsta ogrlice izrađene od oraha, suhih smokava (katkad i od oskoruša) poredanih na žici. Grotulja je simbol grada Trilja. Tradicionalno grotulju daje mladić djevojci na blagdan Svetog Mihovila (zaštitnik grada Trilja) kao simbol ljubavi, a katkad i prosidbe.

Grstiti (gaditi, žalostiti), *grstilo mi se do bljuvanja* (M. M., 60), *Premda nema pijanaca ni pijanice propalih ni ciglih, sa svim tim ne poznam ni jednog čeljadeta u župi ovoj, da mu se grsti na vino ili rakiju* (M. M., 132). Apstrakt se *grst* (potvrđen u 15. i 16. st.) danas više ne govori, kao ni *grstina*, *grstoća*, nego samo prijevoj *grusti mi se*, kakav je oblik zabilježen na Žumberku, *grusti mi se* u Vodicama (Istra). Leksem je poznat i u slovenskom jeziku, kao i u ruskom, *grustiti* = biti žalostan.[66]

Grudina (gomila kamenja), … *ovdje dočeka i iza onoga smrdelja ubije zlića i na njemu nazida grudinu* (M. M., 190), *Gledaj na gomilu kako je ružna, jer brez reda zbacana; a gledaj i na zid kako je uredno složen: i riči bezsvisno rečene što su drugo nego jedna grudina?* (P. B., 16). Uvećanica od gruda, u značenju hrpa, gomila kamenja od srušena zida i slično. Gruda je sveslavenska i praslavenska imenica s prvobitnim značenjem 'ono što je razmrvljeno'. Čest je i toponim Grudina.[67]

Gubica (usna), *ako ga bijeda usprati u kutu će mučeći gubice opijati, brkove nagrizati* (M. M., 67). *Kad govoriš nemoj gubicâ namišćati plemkasto zboriti* (P. B., 34, 94). Riječ je o baltoslavenskoj, sveslavenskoj i praslavenskoj osnovi, *guba*. *Gubica* je uvredljiva metafora kad se odnosi na usta ljudi.[68]

---

64 F. Galović, *Govori otoka Šolte*, str. 270.

65 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I., str. 624.

66 *Isto*, str. 613.

67 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I., str. 626-627; Ante Kraljević, *Ričnik zapadnohercegovačkoga govora*, Ogranak Matice hrvatske u Širokom Brijegu - Dan, Široki Brijeg - Zagreb, 2013.

68 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I., str. 628.

Gubina (vrsta gljive), *ljetnu i jesensku gubinu žderu!* (M. M., 63), *Od "kljenove gubine" trud se pravi* (M. M., 151), *gubina se podulje vari u lukšiji* (M. M., 151) *i radjaju se svaki dan hitrije nego gubine* (P. B., 395). Baltoslavenska je, sveslavenska i praslavenska osnova *gōba*, imala više značenja: 1. razne vrste gljiva, 2. spužva i 3. bolest (metaforičko značenje). I u ruskom je do danas očuvana ista osnova, gubka u značenju 'spužvica'.

Guvno (mjesto za vršidbu žita). *Bolje se je na dno njive zdogovoriti, nego na guvnu jedan drugom varićak o glavu razbiati* (P. B., 53). Guvno i gumno, sveslavenska je i praslavenska riječ, *gumьno, s prvotnim značenjem 'mjesto gdje goveda hodaju po žitu', a danas znači ravno mjesto na tvrdom travnatom tlu na kojem se vrše žito, u štokavskom i čakavskom je guvno češće, *mn* > *vn*.[69] Leksem je očuvan i u hrvatskoglagoljskim tekstovima, npr.: *i isplnet se gumni pšenice*, *Brevijar Vida Omišljanina* 453a. Ovaj je leksem i danas poznat na širokom hrvatskom prostoru od Slavonije do Dalmacije.

Gvozd (šuma), *dug i debeo kao gredelj iz rakitskoga gvozda* (M. M., 59), *... ovaj se (vuk) lako podiže i mirno ju prihvati za vrat, te povede u gvozd* (M. M., 67). Riječ je *gvozd* mogla imati više značenja, 1. čavao, 2. željezo, 3. šuma. U hrvatskoglagoljskim je tekstovima očuvano prvo i drugo značenje, tj. *gvozdie* = željezo, *gvozdь* = čavao.[70] *Gvozd* u značenju 'šuma' nije potvrđeno. U čakavskom je postojalo do 16., a u štokavskom do 18. stoljeća. Očuvano je jedino u toponimima, Gvozd, Gvozdac, Zagvozd.[71] I u čakavskim je govorima očuvan leksem *gvozje*, *gvožđurinje*, npr. na otoku Pagu u Kolanu,[72] *gozden*, *gozje* u Kukljici na Ugljanu,[73] *gožđe*, *gvožđe* u Srednjem Selu na Šolti gdje je potvrđen i izraz *gvožđa* u značenju 'vrsta klopke za životinje',[74] a isto je značenje zabilježeno i u zapadnoštokavskom širokobriješkom govoru.

Izba (manja prostorija za razne namjene, ostava, spremište, smočnica, manja soba). Arhaizam je od praslavenskoga *jьstьba očuvan u ruskom u značenju 'kuća' i poljskom do danas.

---

69 *Isto*, str. 633.

70 "Vrêdьnь-zapovêdnica", u: Zoe Hauptová - Zdenka Ribarova (ur.), *Rječnik cjhr*, sv. II., Staroslavenski institut, Zagreb, 2015., str. 147.

71 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I., str. 643.

72 Ivo Oštarić, *Rječnik kolanjskoga govora ili Ričnik mista Kolana na otoku Pagu*, Matica Hrvatska, Zadar, 2005., str. 142.

73 Tomislav Maričić Kukljičanin, *Rječnik govora mjesta Kukljica na otoku Ugljanu*, Matica hrvatska, Zadar, 2000., str. 78.

74 F. Galović, *Govori otoka Šolte*, str. 78.

Jagnjilo (građevina za sitnu stoku i stočnu hranu). *Iza kuće u jagnjilu veknula je koza* (I. S., 135), *Pobjegao sam, a puška mi je u jagnjilu…* (I. S., 72). Leksem u značenju mjesto gdje se janje ovce, potvrđen je u tekstovima od 14. stoljeća, izvedenica je od sveslavenskoga i praslavenskoga *agnę.

Jamuža (ono što se pomuze). *Ako gdje malo nazebi i očuj kakovu hunjavicu, onda se nadri kaše, zabijeljene jamužom* (M. M., 52). *Jamuža* je složenica iste prirode kao *izmuža*. Riječ *jamužina* upotrebljava se npr. u Lici za jelo od svježega sira i udrobljenoga kruha.[75] Riječ *jamuža* potvrđena je u Livanjskoj ljekaruši pisanoj hrvatskom ćirilicom početkom 19. stoljeća.[76] Imenica jamužina kao i glagol jamužat je poznata riječ i u govoru Imotske krajine,[77] riječ je o čakavskom refleksu prednjega nosnog samoglasnika *ę* kao *a*, slično kao i *jačmak*, *jamatva*, *jamit*, *najam*, *ujam*, *ujat* itd.[78]

Kladati (stavljati), *i onako smiješno naslovima kladao…* (M. M., 129). Ova sveslavenska i praslavenska osnova živi u čakavskim narječjima, a može značiti 1. metnuti (štok.), Žumberak, deti (kajk.), 2. vaditi jelo iz zdjele u tanjure (Lika).[79] Glagol istoga korijena klasti u staroslavenskom je imao značenje 'ulagati predmete jedan iznad drugoga'. Od osnove kladati tvori se ukupno 10 leksema u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku a razlikuju se samo po prefiksima: *kladati, podkladati, prêkladati, prikladati, sprikladati, pokladati, skladati, iskladati, vskladati, vkladati*.[80] Potvrda u hrvatskoglagoljskim rukopisima, npr. vkladati 'stavljati': *imêše šepuku trъzubu v rucê svoei i vkladaše ju v lopižь ili v kotlь ili v lonьc' - Brevijar Vida Omišljanina* 312d.[81]

Klapnja, **klapiti se** (san, sanjati) … *sna od klapnja uznemirena* (M. M., 267), *Tako se je i gospoja Liza pokušala sakriti od muževljevih uvreda i brutalnosti u davno nestale nade i prohujale klapnje* (I. S.,

---

75 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, II., str. 489.

76 Stipo Manđeralo, *Pismo za puk i gospodu. Prilozi proučavanju bosančice važnog i zanimljivog slavenskog pisma*, Buybook, Sarajevo - Zagreb, 2015., str. 145.

77 Ivan Branko Šamija, *Rječnik imotsko-bekijskoga govora*, Društvo Lovrećana, Zagreb, 2004., str. 139.

78 I. Lukežić, "Čakavsko u štokavskom govoru Imotske krajine", str. 10.

79 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, II., str. 90-91.

80 Sofija Gadžijeva, *Građa za morfološki rječnik glagola hrvatskoga crkvenoslavenskog jezika u Staroslavenskom institutu u Zagrebu* (rukopis).

81 *Rječnik Cjhr*, I., str. 467.

179). Prema AR klapiti je povezano s tlapiti, tlapnja, a potvrđeno je u Imotskom u značenju 'činiti se', 'sanjati'.

Klijet (kućica). *Kad u siromašku klijet stupiš, umah vidiš ako "stoji kuća na ženi"…* (M. M., 50), *a zimi u klijetaram uz gusle ih pripjeva* (M. M., 152). *Klijet* je naziv za kuću od pletera i ilovače. Ova je baltoslavenska, sveslavenska i praslavenska osnova očuvana do danas u zapadnoštokavskom ikavskom govoru u glagolu *isklitati* (= od malih krpica sašiti veći komad tkanine).[82] Leksem kliti potvrđen je i u psaltiru *Pariškoga zbornika*: *Kliti ih' plne* f. 122r (Ps 143,13) na mjestu gdje ostali hrvatskoglagoljski psaltiri imaju varijantu *hranilnicê*, a današnji hrvatski prijevod *žitnice*. Izraz je zabilježen u Poljicima: *Kad se kroji odića od jednoga ili više veći' komada … reče se vavik krojit, to za veće čejade. Ako li se od mali' komada šta kroji, ka' za dicu 'aljinice, reče se sklitat ili zbunzat.*[83]

Kočak (manji ograđeni prostor za stoku). *Za ulištem kočak opleten na sanduk s vratašcima sa strane* (M. M., 40), *imam - nastavi brojiti u prste - četiri zrne, tri vranoke, jednog čulina, petero janjaca; čubrasta eno vidiš na kočaku i kusata mačka* (M. M., 41). Sveslavenski je i praslavenski korijen *kotьcь*, znači staja za svinje ili drvena pregrada za ovce ili koze, sinonim je kotac. Leksem je potvrđen na širokom hrvatskom prostoru od Osijeka do Istre i Korčule.[84] Očuvan je do danas u zapadnoštokavskom ikavskom govoru.

Kotluša (veći zemljani kotao), *na vatri o kotlenici kotluša* (M. M., 195), *Na polici ugleda u kotluši svarenu raštiku* (I. S., 38). Kotluša je izvedenica od kotao baltoslavenski, sveslavenski i praslavenski *kotьlъ* gotskoga porijekla.[85] Izraz kotluša je posuđen u mađarski i rumunjski, prema AR potvrđeno je i u Imotskom, a osim toga zabilježen je u govoru Ložišća na Braču u značenju 'vrsta četvrtaste limene posude'.

Kratelj (bolest), *na duhandžiju ne smjedu ospice, ni kratelj, pa valjda ni kuga, kako čujem*. (M. M., 52), *Manda umre od kratelja* (M. M., 101-102). Sveslavenska i praslavenska je osnova od *krat-*, očuvan je i izraz *skrata* u značenju 'bolest kod djece i odraslih'. *Kratelj* u hrvat-

82 M. Šimić, "Romanski sloj...", str. 100.

83 Wiesław Boryś, "Serbsko-chorwackie studia leksykalne", u: *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XXIII./1, Beograd, 1980., str. 21.

84 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, II., str. 168.

85 *Rječnik Cjhr*, II., str. 390.

skome jeziku može imati više značenja: 1. pokraća njiva, 2. toponim, 3. bolest slična koleri, škratelj.[86]

Krčevina (laz, iskrčena njiva), *ima krčevina lagumom i polugom iz pusta živca kamena izvađenih, koje se živu rađeniku neće isplatiti nikada* (M. M., 131). To je sveslavenski i praslavenski termin izveden od glagola *krčiti* u značenju 'iskorjenjivati šumu'. Krčevina je čest toponim na hrvatskim prostorima u značenju 'laz, mjesto iskrčeno u šumi'. Katkad se pojavljuje i deminutiv, Krčić.

Lasno (lako, jednostavno). *Sit gladnu nerazumi; niti zdrav, bolestnu: - Sita trbuha lasno je o postu pripovidati* (P. B., 45, 51), *i kako lasno moreš putujući postradati* (M. M., 231), *lasno driješiš na kukolj svezano* (M. M., 231). Lasno u značenju 'lako' danas je arhaizam.

Lapat (komad, dronjak), *lapte od izpucane kože o sebi kida* (P. B., 99), *iskosit će mi miši ono laptina* (M. M., 58). *Ono pri polju laptić dva zemlje lijepo čovo obnovio* (M. M., 443). Riječ je *lapat*, praslavenski *lapъtь* u značenju 'komad', 'dronjak', 'komad zemlje', poznata na Krku, (Baška), u Lici i kod Gradišćanskih Hrvata[87] (Jačke, laptina = komad izderane haljine). U Hercegovini se lapat upotrebljava i u značenju: prostirka na kojoj se nosi duhan s njive u kuću. Ovaj je arhaizam očuvan i u kajkavskom dijalektu.[88] Upotrebljava se i za snijeg: lapti, snijeg laptaš.

Lisa (pleter, pleterni strop, potkrovlje kuće). *Zid kućarice iznutra je umazan zaluženom galebinom i gnjilom, kao što i lisa* (M. M., 40). Sveslavenska je i praslavenska osnova *lysъ* (= ćelav, plješljiv). Znači dio štale, iznad životinja opleteno od šiblja (grabovine) gdje se drži sijeno, pleter. Do danas se očuvalo *lisa* za ime domaćih životinja, kao i pridjev *lisast*, npr. konj i biljeg na čelu u životinja. Očuvani su toponimi Liso Polje i Lise (iznad Širokoga Brijega).[89] Staro je značenje riječi očuvano do danas u ruskom, lysyj 'ćelav'.

Lopar (drvena pekarska lopata). *Ljudi mirno i pouzdano križali loparima na kojima su pšenični krusi plešćani...* (M. M., 73). Riječ je

---

86 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, II., str. 182.

87 Gerhard Neweklowsky, "Lexikalische Übereinstimmungen im Nordwestlichen Südslawischen", u: *Slavistična revija. Časopis za jezikoslovje in literarne vede*, XXXV./1-2, Maribor, 1987., str. 192.

88 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, II., str. 270.

89 *Isto*, str. 307.

praslavenska i sveslavenska, a kod nas je potvrđena od 16. stoljeća u značenju: dio u ralu, plugu, vrsta lopate.[90]

Lug (pepeo), *šaka soli i luga* (M. M., 129), *Žerava se je na ognjištu već davno utrnula, lug posivio, ostario…* (I. S., 103-104). Ovaj leksem u zapadnohercegovačkim govorima ima značenje 'pepeo', što je sveslavenska i praslavenska posuđenica iz starovisokonjemačkoga. I u čakavskim govorima potvrđen je leksem lug, npr. u Kukljici na Ugljanu,[91] u Kolanu na Pagu,[92] i na Šolti.[93] U čakavskom i kajkavskom potvrđen je leksem *lukšija*, a taj je leksem poznat i u zapadnoštokavskom u značenju mješavina pepela i vrele vode za pranje rublja, što je zabilježeno i kod M. Mikulića: *gubina se podulje vari u lukšiji* (M. M., 151).

Ljut (hrid, litica). *Dolje negdje podaleko ispod strane zasvirala je svirala, a na obližnjoj ljuti pojavili se čobani* (I. S., 178), *ljutina - Ljutine se stresoše od udarca groma* (I. S., 230). Sveslavenska je i praslavenska osnova kojoj je prvotno značenje bilo 'žestok' (za jelo), potom 'srdit', a na kraju toponomastički pridjev za hrid, liticu. To je primjer za preneseno značenje iz konkretnoga. Takvi su toponimi poznati, ne samo u zapadnoj Hercegovini: Pernova ljut, Debela ljut, Sinjska ljut, Gradačka ljut,[94] nego i u Konavlima, Poljicima: Dolačka ljut itd.

Mlaćenica (mlijeko nakon mlaćenja, odnosno izradbe maslaca), *razbijelite mi kutlić ljute mlaćenice, da ugasim ovu smrtnu žeđu!* (M. M., 76). Riječ je *mlaćenica* izvedena od sveslavenskoga i praslavenskog glagola *mlatiti* u značenju voda od skorupa. Ova je izoleksa potvrđena na širem prostoru Bosne i Hercegovine.[95]

Nadvor (vani). Ovaj prilog čuva starije značenje tj. izvorno staro značenje imenice dvor, a karakteristično je za dubrovački govor sve do danas.[96] Isti je prilog potvrđen i u dubrovačkom ćirilskom ruko-

90 *Isto*, str. 319.

91 T. Maričić Kukljičanin, *Rječnik govora mjesta Kukljica na otoku Ugljanu*, str. 145.

92 I. Oštarić, *Rječnik kolanjskoga govora ili Ričnik mista Kolana na otoku Pagu*, str. 225.

93 F. Galović, *Govori otoka Šolte*, str. 455.

94 Marinka Šimić, "Zaboravljene riječi širokobriješkoga kraja skrivene u toponimima (toponimi sela Dužice i Rasno)", u: *Hercegovina franciscana*, 14, Mostar, 2018., str. 185-213.

95 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, II., str. 441.

96 S. Brbora-Majstorović, "Nacrt za dubrovački rječnik", str. 179.

pisu iz 1520. godine, *Libru od mnozijeh razloga*: *i rekoše nemu poĵi nadvorъ* (f. 4v), *i kada zebelinъ izlieze nadvorъ* (f. 20r).[97] Treba napomenuti da je leksem *nadvor* u značenju 'vani' potvrđen i u *Besjedama* Matije Divkovića.[98] U toponimima širokobriješkoga kraja također je očuvano starije jezično stanje u vezi s prilogom nadvor, što potvrđuje naziv *Podvorina*.[99] I u ruskom jeziku je očuvano isto značenje riječi na dvor, tj. 'ono što je pred kućom'.

Naoposum, **oposum** (dobro, pravilno). *Ovako otkana torba nema oposume ni opake strane* (M. M., 151), *okrećući na dvor opaku stranu, a k sebi oposumu* (M. M., 79). Sveslavenska je osnova, npr. rus. *posolonъ* = opreka od naopako, sretno, kako treba. Potvrđena je u Poljicima: *okrenuti tri puta naoposum*. Prilozi su *oposum* i *naoposum* izvedenice od riječi *sunce*, potvrđene u Dalmaciji, a među piscima kod Pavlinovića.[100] Izraz naoposum često se rabi u prenesenu značenju = dobro, za razliku od naopako = zlo.

Napokonj (posljednji, zadnji), *ako tvoja napokonja ženidba…* (M. M., 91). Riječ je *napokonj* povezana sa starocrkvenoslavenskim prilogom *iskoni* i prijedlogom *nakoni*, *napokon*, *napokonj* (= zadnji).[101] Ovaj arhaični leksem potvrđen je i u *Libru od mnozijeh razloga* hrvatskom ćirilskom rukopisu iz 1520. godine, u tekstu *Cvijeta kreposti* (f. 7r): *Ôd tašte slave lega se u broû ôd zloća da kada čoviekъ iestъ pogardio i pridobio sve kolike zloće napokone ostane mu taća slava.*

Otsele/otsela (odsada), staroslavenski prilog *otъselê* u značenju 'od sada', često se u govoru čuje *osele* ili *osela*. Potvrđen je i prilog slične tvorbe *dosele* 'do sada': *dosele nikad mu se za trag ne bi znalo* (M. M., 206). U staroslavenskom jeziku prilozi doselê i otъselê imali su samo vremensko značenje, 'do sada' i 'od sada', a česti su u kanonskim rukopisima, *doselê* je potvrđeno 33 puta (*Zografsko evanđelje*, *Marijinsko evanđelje*, *Savina knjiga* itd.), a *otъselê* 44 puta (*Asemanijevo evanđelje*,

97 Antonija Zaradija Kiš - Marinka Šimić, *Cvijet kreposti ili o naravi ljudskoj kroz narav životinjsku. Studija, transliteracija, faksimil*, Hrvatska sveučilišna naklada, Institut za etnologiju i folkloristiku, Staroslavenski institut, Nova etnografija, Zagreb, 2020.

98 Vuk-Tadija Barbarić i dr., *Besjede fra Matije Divkovića. Studija i transkripcija*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2016., str. 85.

99 M. Šimić, "Zaboravljene riječi širokobriješkoga kraja...".

100 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III., str. 361.

101 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I., str. 316.

Zografsko evanđelje, *Marijinsko evanđelje*, *Savina knjiga* itd.).[102] U ruskom jeziku ova su dva priloga arhaizmi, a pojavljuju se u dva fonemska oblika: otsele i otsel' i dosele i dosel'. Prvi se upotrebljavao isključivo u prostornom značenju, 'odavde', a drugi u vremenskom, tj. 'do sada'.

Plašiti, **plašilo** (strašiti, strašilo). *Sijevanje mi putem svijetlilo, a pucnje gromova konja plašilo* (M. M., 109). *Plašilo se može ukazati samo poslije Zdrave Marije i do prvih pijetlova* (I. S., 105). Ovaj leksem je sinonim za strašilo. Potvrđen je i kod Marina Držića, *Plašilo ovcu tjera, tihoćina vuka stiže.*

Plazati se (klizati se), u govorima je očuvan u značenju 'klizati se'. Leksem *plъzati* među kanonskim slavenskim tekstovima zabilježen je u *Suprasaljskom zborniku* u tri primjera, dok je *poplъznuti* potvrđen samo jednom u najstarijim slavenskim tekstovima, tj. u *Sinajskom psaltiru*, kanonskomu slavenskom rukopisu iz 11. stoljeća: *Bǫdi pǫtь ihъ tьma i plъzokъ* (Ps 34,6). Isto imaju i hrvatskoglagoljski psaltiri, npr.: *Lobkovicov* iz 1359. godine: *Budi putь ihь tamanь i pl'zakь*; *da popl'znet noga ih'*, *Pariški zbornik* 132r, *Budi put' ih' t'ma i pl'zakь*, *Pariški zbornik* 32r, *Ere iznel' esi d(u)šu moû ot' smr'ti i nozê moi ot popl'znut'ê*, *Pariški zbornik* 50r.

Pleska (pljuska). *Nu, ipak da ne bi pred svietom došlo do plesaka, damo mu tri drvena češlja veleći...* (M. M., 244). Pleska u značenju 'pljuska', 'šamar', od staroslavenskoga *plêsnê, bogata osnova od koje se tvore leksemi u crkvenoslavenskomu jeziku hrvatske redakcije: *pleskati*, *pleskъ*, *plesna*, *plesnica*, *plesnuti*. Od imenice se u zapadnohercegovačkim govorima izvodi i glagol *plesnuti*.

Pogrda (grdoba). *"Kruh se ne reže kad se blaguje." On je veliki božji dar, okrutnost je rezati ga, kao što i pogrda mrve od njega gazi* (M. M., 79). Pogrda je postverbal od grd, praslavenski *grъdъ, pridjev je u staroslavenskomu imao značenje 'ohol', a kod dubrovačkih pisaca znači 'strašan', a u kajkavskomu 'ružan', 'izobličen'.[103]

Pošivača (šiba), *pošivače i vezovi dobro prekriveni* (M. M., 40), *Onda naiđe pljusak vjetra. Kidao je grane i skidao krov s kuća, a iza njega ostajale gole pošivače u svojoj jezivoj slici, kao rebra na kosturu.* (I. S. 96). *Eno jagnjila … krov mu je posivio kao jad, istanjio se i kroz njega izbijaju pošivače kao osušenog bolesnika rebra* (I. S., 167).

---

102 *Staroslavjanskij slovar' (po rukopisjam X-XI vekov)*, Èmilie Blahova i dr. (ur.), Russkij jazyk, Moskva, 1994.

103 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I., str. 613.

Potina (znoj), *pa zategni što i kada mogu u nos potine!* (M. M., 52). Riječ je *pot* (= znoj) sveslavenska i praslavenska, a potvrđena je u Lici, Žumberku, Krašiću, Hvaru, Vodicama (Istra) itd.[104]

Praljak (drvce, suharak). *Za tim skoči, pa će mi pruživ oni praljak* (M. M., 42), *Oružje im bilo (…) u žene mu: tvrdi nokti, britva i praljak na terkiji o pasu* (M. M., 94). Leksem praljak znači 'drvce', 'grančica', 'suharak'.

Praz (jarac, ovan), *u njoj na mješinu od praza jarca* (M. M., 70). Riječ je *praz* nastala od praslavenskoga *porzъ*, a poznata je u južnoslavenskim jezicima i u ruskom. Ima dva značenja: 1. jarac, 2. neuškopljen ovan. U hrvatskomu je potvrđeno od 15. st., Lika, Cres, Istra (Vodice).[105]

Priječaline (neugledan, poderan opanak), *vreću priječalina od jelenskih koža* (M. M., 75). *Provirivao mu perčin kroz pljesnivu kapu, palci kroz priječaline* (M. M., 163). Zabilježen je oblik *prečanak* i *pričanci* u sjevernoj Dalmaciji u značenju "opanak ispriječen oputom", a *priječalina* u Dalmaciji i kod Pavlinovića u značenju 'star, loš opanak'.[106] U Hercegovini su *pričaline* nešto nalik na opanak, gruba koža, obično svinjska, povezana oputom poprijeko, za razliku od opanaka koji su pomnije izrađeni i obrađeni.[107]

Prisnac (beskvasni kruh), imenica je izvedenica od staroslavenske osnove *oprêsъnъkъ*, to je moravizam, tj. zapadnoslavenski leksem. Potvrđen je u najstarijim hrvatskoglagoljskim rukopisima iz 14. st., npr. u *Brevijaru Vida Omišljanina* iz 1396. g. f. 195c: *prъvu pas'ku počъn'še êše oprêsnaki*. U odabranim govorima poznata je fraza: *Ispeć kruv upris*. Prisnac, tj. prijesnac je izraz poznat i u Mostaru kao neka vrsta pite.[108]

Prisoj (sunčana strana), *šta li onaj u osoju prema onom u prisoju* (M. M., 414), *te popijeva kao kosovac pod prisojnim dračevim busom* (M. M., 46). Izvodi se od osnove *sjati*, isto kao i *osoj* = strana koja nije prema suncu. Oblik je *osoje* kolektivna izvedenica sa sufiksom *-je* od *osoj*, starocrkvenoslavenskoga *osoije*. Izvedenica je s prefiksom *pri-prisoj* (= strana okrenuta prema suncu) čakavski oblik, a potvrđena je i u Istri.[109]

---

104 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III., str. 17.

105 *Isto*, str. 27.

106 *Isto*, str. 41.

107 Zahvaljujem dr. sc. Milki Tici na savjetima.

108 M. Milas, "Današńi mostarski dijalekat", str. 89.

109 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III., str. 248.

Pritorak (prostor pred stajom). *Od tadar postanuli: kočaci, svinjaci, torovi, pritorci, jàre, pojate* (M. M., 149), *koji drže sitne marve, to imadu za nju jare s pritorkom i u ogradam lišnjake od dubovine i jasenovine u kolovozu sadirane za zimu* (M. M., 131). Pritorak je ograđeni nenatkriveni prostor pred pojatom ili jagnjilom, vjerojatno znači 'pri toru'. Poznat je sve do danas u zapadnoštokavskom govoru.

Prostorina (prostirka), *digla je prostorinu sa zemlje* (I. S., 36). Imenica je izvedenica od glagola prostrijeti, u značenju: ono što se prostire na pod, mali tepih.

Pojata (staja, koliba). *Za krupnu životinju pojate su s nadzitkom u kom se spravlja slama i sijeno* (M. M., 131), *Lela ide u pojatu spavati* (I. S., 228). Riječ *pojata* može značiti 1. staja, tor, koliba, kuća za slamu, sijeno i spavanje, 2. toponim, npr. Pojatno. Pretpostavlja se da je praslavenska i predrimska riječ u vezi s alpskim pastirskim terminom *baita*.[110] Leksem je do danas očuvan na nekim otocima, npr. na Šolti i Drveniku.

Povrislo, **provrislo** (pomični luk od žice provučen kroz uši posude). *Popipa provrislo na kotliću s varenikom* (I. S., 183). Imenica je izvedenica od glagola *povêsiti*, što je slavenska riječ, postoji u slovenskom, bugarskom, češkom i ruskom, jedan od arhaizama koji se više ne čuju u standardnom jeziku.[111] Leksem je do danas očuvan u čakavskim govorima, npr. na Šolti u Maslinici kao provislo,[112] provleso u Kukljici na Ugljanu[113] itd.

Povor (hrptenica, hrbat). *Vas dan mi nešto lizlo uz povor* (M. M., 397), *Oplesnuo mi trbuh i već prionuo uz povor* (M. M., 438). *Povor* se u značenju hrptenica izvodi od glagola *vrijeti se*.[114]

Prančiok (sunčana strana, prisoj). *Sad ne pošli kući, nego opet u goru, ali ne više tražiti nesretnih pčela, ma prikladne japije za sudi i različitih strojeva: obruči, smrekovih duga za kotlića i kablića, račava za vila i dračevila; gobelja za kola i gredelja; vrži za lula; drveta u prančioku za gusala* (M. M., 188). Prančiok je mjesto izloženo suncu, sunčana strana, sinonim je prisoj.

Pržina (pijesak). *Da ne valja jedna gradja na pržini sazidana, to svak znade* (P. B., 229), *što je trebovalo klaka i pržine* (M. M., 116). Pržina

110 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, II., str. 695-696.

111 *Isto*, str. 18-19.

112 F. Galović, *Govori otoka Šolte*, str. 259.

113 T. Maričić Kukljičanin, *Rječnik govora mjesta Kukljica na otoku Ugljanu*, str. 240.

114 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III., str. 627.

je najvjerojatnije metafora, augmentativ od pržiti, tj. od stsl. **prъga* u značenju 'pijesak'. Za postanje metafore zanimljiva je uzrečica iz Dalmacije *suh kao prga*.[115] I u hrvatskoglagoljskim je rukopisima potvrđen leksem prьžina u značenju pijesak, npr.: *iže prьžunu* (!) *kopati osueni bêhu - 1. ljubljanski brevijar* (14. st.) f. 19a, *pr'žinu - 2. novljanski brevijar* (1495. god.) 395c, *povelê da si v' straži riûtъ pržinu - 2. novljanski brevijar* 393c, *pr'žinu kopati osuĵeni biše - 2. novljanski brevijar* 395c, *osueni sutъ kopati pržinu na t'vorenie zida deok'lici - 2. novljanski brevijar* 382a, *pêsakъ - 1. ljubljanski brevijar* 1a, *pesakъ - 19. vatikanski brevijar* (1465. god.) 255a.[116] U *Poljičkoj ljekaruši* iz 18. stoljeća zabilježen je isti izraz u čakavskom obliku: *paržina*.[117] Leksem je očuvan i u toponimu Pržina, npr. u Hercegovini.[118]

Pudar, **pudarnica** (čuvar vinograda). *Njegova je kućica sličila pudarnici ljetnoga pudara* (M. M., 88). Ovo je sveslavenska i praslavenska osnova, a značila je 'tjerati, plašiti'. Radna je imenica na *-ar pudar* i *-ica*, *pudarica* potvrđena već od 13. stoljeća u značenju 'čuvar vinograda i njegova žena'. U hrvatskoglagoljskim je rukopisima potvrđen leksem popuditi, npr.: *i dva popudila bi deset' tisuć' - Pariški zbornik* 133r. Glagol *puđati se* u nekim govorima znači čistiti od nametnika, npr.: *pujati* (Korčula). U Slavoniji je *puđa* 'zadnji kosac koji tjera pred sobom prednjake kosce'. Pudljiv je konj plašljiv konj, a pudilo je strašilo, nešto čime se straši.[119] Od tradicionalna zanimanja nastao je i nadimak, primjerice na Ledincu Pudarevići. U novije je vrijeme glagol pudarati dobio novo značenje 'ljenčariti'.

Ravulje (račvaste vile). *Kad koje na me navali, ja ga dočekaj u ravulje, pa vržljivcem niz rebra opuzi* (M. M., 197). Izvedeno je od osnove račve, što može značiti 'rasoha', 'soha/soja' ili 'vile'.[120] Danas u zapadnoštokavskom govoru znači 'račvaste vile'.[121]

---

115 *Isto*, str. 39.

116 Građa za *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, Staroslavenski institut, Zagreb.

117 Marko Pećina - Stella Fatović-Ferenčić (ur.), *Knjige od likarije. Faksimil i obrada dviju ljekaruša pisanih hrvatskom ćirilicom. Rasprave i građa za povijest znanosti*, knj. 10, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2010., str. 64.

118 Jerko Pandžić, *Hercegovačka imena i nazivlje*, Kosinj, Zagreb, 1999., str. 144.

119 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III., str. 67.

120 *Isto*, str. 93-94.

121 A. Kraljević, *Ričnik zapadnohercegovačkoga govora*, str. 302.

Rivina (vododerina), *pa velikom poljskom maticom ispod bijelih rivina*... (M. M., 130). *Čobanice su igrale na rivini kolo*... (I. S., 137). Baltoslavenski, sveslavenski i praslavenski *ryti*. Izraz je *rivina* zabilježen u Podgori, Dalmaciji i kod Pavlinovića u značenju: 'vododerina', ono što je voda izrila, strmi obronak. Na hrvatskom prostoru postoje toponimi u jednini i množini.[122] Zanimljivo je spomenuti da je posve identično značenje bilo poznato i u ruskom sve do 19. stoljeća, dok se danas neznatno promijenilo, tj. *rytvina* ne znači samo vododerina, nego i zemlja koju su izrovali kotači od kola.

Rovanj (trap). *Onako ispod rovanja muknu june*... (M. M., 139). Izraz je izveden od osnove *riti* isto kao i *rivina*, a znači 'graba', 'trap'.[123]

Ruta, **rutine** (prostirka, stara odjeća). *Bud ti je potreba torbinu prtiti rutine nositi*... (M. M., 161). Imenica *ruta* arhaizam je praslavenskoga porijekla, a u značenju 'krpa' nalazimo ga i u čakavskim govorima u Primorju, Istri i Dalmaciji, kao i u srednjodalmatinskim čakavskim govorima. Na ovim je čakavskim područjima poznata i izvedenica *rutežina* 'stare krpe, bijedna odjeća'. Izvan čakavskoga narječja leksem *rúta* u značenju 'prostirka', 'tepih satkan od starih krpa' potvrđen je i u bosansko-hercegovačkim govorima, kao i *rutina* (npr. Hercegovina, Makarsko primorje) u značenju 'stara odjeća'.[124]

Saplak (čaša za vino), *potegao sinovac Ivko iz šarovite suvrećice mješčić vina i dijelio svakomu ispisanim saplakom od vrži dračeva panja* (M. M., 79), *Amo der stari, polučanicu vina i saplak!* (M. M., 440). *Paljati* znači ispljuskivati paljkom vodu iz lađe, a u Hercegovini se za sličnu radnju rabi izraz *piljkati*. Paljak je drvena velika žlica, 'varnjača'. U vezi je s *plaknuti*, *isplahnuti*, posudu, Vodice (Istra), Dalmacija, Sinj, Hercegovina, plaknuti se rabi u značenju 'isprati na brzinu'. Postverbal je *saplak* (= čaša) poznata riječ u Dalmaciji, Sinju, Hercegovini, a u vezi s tim je i riječ *splačine*.[125]

Skrižalina (ciklama), stsl. *skrižalь* kamen stijena, leksem je potvrđen u *Oxfordskom zborniku* iz 15. st.: 3d: *skrižalêh'*. Danas u odabranim govorima znači 'ciklama'.

---

122 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III., str. 148.

123 *Isto*, str. 148.

124 W. Boryś, "Serbsko-chorwackie studia leksykalne", str. 148-150.

125 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, II., str. 594-595.

Soha, **soja** (račve, vile), *naćve na dvije sohe od hrge* (M. M., 40), *sa strane rožnika dvije račvaste sohe* (M. M., 88). Baltoslavenska je sveslavenska i praslavenska riječ, u značenju 'račve', 'rašlje', 'motka', 'drveni potporanj' itd. Od iste je osnove toponim Sošice na Žumberku. S prefiksom *raz- rasohe* potvrde su od 16. st. u značenju 'račve', 'vile', a pojavljuje se i kao *rasoje*.[126] U hrvatskoglagoljskim je zbornicima čest izraz, npr.: *Prva rasoha superbie estъ krivostъ i nevera: činiti protivu bogu neveru. Ot' see rasohe zlaze tri kite: ed'na zla, a druga gor'ša, treta prezla - Kolunićev zbornik* iz 1486. godine.[127]

Soparno (nemasno), nastalo je reduciranjem suglasnika *h*, što je uobičajeno u zapadnohercegovačkim govorima,[128] soparno (< suoparno < suhoparno). I u nekim ruskim govorima je očuvano slično značenje, tj. *suhoj* znači 'posni', 'ono što se jede za vrijeme posta'.

Strunjavica, **strunjava laptina** (vrsta torbe, vrsta platna od kostrijeti). *Lani baš u ovo doba, onamo u brdu nabrao sam punu strunjavicu smrdljivog rogača* (M. M., 42), *strunjavom laptinom otrsmo* (M. M., 43), *…pak sam ti sve pobacao ispremiješao u jednu iskrpljenu strunjavčinu* (M. M., 153). *Struna*, od starocrkvenoslavenskoga *strunьnь* može imati dva značenja: 1. kostrijet, 2. žica, a u zapadnohercegovačkim govorima strunjavica je vrsta torbe.[129]

Strževina (tvrdi dio hrastova debla, srčika), *gornji somić od tvrda je pletera, a donji od strževih dasaka* (M. M., 40). Izvedenica od osnove *strž* koja može imati više značenja: 1. hrast, 2. srčika. Potvrđena je u Imotskom i na otocima. Riječ je baltoslavenska i praslavenska izvedenica od **strъg-enь*.[130]

Svedjerno (također). *I zbilja; kralji jur ubavistjenim vladaju; a roditelji s nejakostiju, nerazumnostju, i ludom dobju poroda, svedjerno se hrvu* (P. B., 61), *Svegerna* (P. B., 64). U značenju 'također' sveđ je poznato u Dubrovniku, a sveđer u jugozapadnim hrvatskim područjima.[131] Ovaj leksem možemo ubrojiti u one literarnoga karaktera iz

126 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III., str. 301.

127 Matija Valjavac, "Kolunićev zbornik. Hrvatski glagoljski rukopis od godine 1486", u: *Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, XII., Zagreb, 1892., str. 62.

128 J. Lisac, *Hrvatska dijalektologija*, 1, str. 53.

129 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III., str. 350-351.

130 *Isto*, str. 317.

131 *Isto*, str. 208.

starije liturgijske književnosti, često iz dalmatinske, dubrovačke, katkad i kajkavske koje upotrebljavaju franjevački pisci.

Svitnjak (tkani pojas, dio narodne nošnje). *Novčarku lovnjaču u pripašaju naći ćete praznu u svitnjaku ušivenih pet forinti* (M. M., 72). Sveslavenska je i praslavenska osnova *svita* u značenju 1. čoha, 2. riza. *Svitnjak* je riječ potvrđena na Žumberku, a *svitice* u Primorju u značenju 'gaće'.[132]

Šilj (biljka, pir, zob). *Pokrovu šiljevu ove kuće ima 70 godina*... (M. M., 40), *kad je šilj dozreo počupan je bio sa žilama* (M. M., 40). *Šilj* može imati više značenja: 1. biljka roda Cyperus, 2. uzgajana vrsta plavičaste pšenice, pir, jednozrnac, 3. porodica zeljastih jednosupnica.[133] Prema Skoku *silj* je zob. Potvrđeni su toponimi Siljevo Brdo, Siljevac. Leksem je *silj* poznat u Istri u Vodicama, a znači: biljka visoka jedan metar, neugodna mirisa, vrlo raširena na livadama, a plod joj je nalik na kim. Ribarić je zabilježio i *šilj* = vrsta žitarice u Konjicu.[134] Potvrđen je i toponim Šiljevišta/ Šiljevište kod Klobuka.[135]

Šklopac (plik na koži), *ja što samo četiri dana škiljih u četiri slova i ne naučih ih, bili su po meni skočili šklopci kao od stjenica i stala mi voda gore nego od prosene kaše; a šta bi bilo za više dana i za više slova?* (M. M., 192). Oblik šklopac u značenju 'plik na koži' izvedenica je od arhaične praslavenske osnove **klopъ* '*krpelj*' koja se do danas očuvala na širokom slavenskom prostoru od čakavskih govora (Krk, Istra, te u kontinentalno čakavsko-kajkavskim govorima), primjerice u Puntu na otoku Krku,[136] kao i kod gradišćanskih Hrvata, sve do istočnoslavenskih prostora (staroruski, ruski, bjeloruski, ukrajinski) kao i na južnoslavenskome istoku (bugarski).[137]

Štiti (čitati), *dici od osam do deset godina, koja još hrno nisu ni pučkim jezikom naučila štiti* (P. B., 96), *o štienju knjiga* (P. B., 225), *štioc* (P. B., 225). Isti izraz u značenju čitati ili čitatelj upotrebljava i Mikulić u *Narodnoj torbi*.

---

132 *Isto*, str. 373.

133 *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Novi Liber, Zagreb, 2002., str. 1276.

134 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III., str. 235.

135 Robert Jolić, *Župa sv. Marka u Klobuku*, Naša ognjišta - Župa Klobuk - Općina Ljubuški, Tomislavgrad, 2015., str. 5, 11-12 i *passim*.

136 Na informaciji s terena zahvaljujem dr. sc. Filipu Galoviću s Hrvatskoga katoličkog sveučilišta u Zagrebu.

137 W. Boryś, "Serbsko-chorwackie studia leksykalne", str. 126-127.

Šunjka (rilo u psa ili svinje). *Što se tiče vuka, otkada sam se slučajno u mraku s njegovom šunjkom, studenom kao grudom snijega, poljubio…* (M. M., 47). *Šunjka* je u vezi s *njuh*, *njuškati*, i *šunjati*, a znači: 'rilo' u psa, mačke ili kakve druge životinje, govori se u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.[138] Poznata je i izvedenica, tj. glagol šunjiti se, našunjiti se.

Tankovijast (vitak, mršav), *tankovijasta je kao Vica* (I. S., 220). Sveslavenska i praslavenska riječ u značenju 'vitak', 'mršav'.

Taštoslavac (isprazan, sujetan, tašt), *taštoslavac sebe slavi; pametni se od tog' stidi* (P. B., 24). Tašt je baltoslavenski, sveslavenski i praslavenski pridjev u značenju 1. prazan, pust, 2. isprazan, sujetan. Danas je očuvan izraz *na tašte* ili arhaična sintagma *na šte srce*.[139] U hrvatskoglagoljskim je tekstovima česta fraza 'za kloniti se tašće slave', npr. u *Naručniku plebanuševu* popularnom priručniku za dušobrižnike, senjskom izdanju iz 1507. g. kad se kaže da je knjigu prevelo više redovnika "i zaistinu nikih meštar i dokturov kih imena ne izriču se za ukloniti se tašće slave".[140] U *Kolunićevu zborniku* iz 1486. godine često se spominje sintagma *taća slava*, tj. to je jedan od smrtnih grijeha o kojem se u ovom rukopisu raspravlja, npr.: *peta rasoha ot' super'bie estъ tašća slava, to estъ imiti ugod'stvo ot' tašće slave*. Imenica taštoslavilac potvrđena je i kod M. Divkovića,[141] što potvrđuje da je Bakula poznavao Divkovićeva djela. U kanonskim slavenskim rukopisima taj je leksem hapaks, pojavljuje se samo u *Suprasaljskom zborniku* u obliku *tъšteslavъja*.[142]

Tilovina (grmolika biljka). *Šezdeset godina nazad kitilo se tilovinom i drugom bujnom gorom* (M. M., 127). Leksem tilovina izveden je od praslavenske i sveslavenske osnove **ty-* što je značilo 'postajati tust, 'pretio', 'debeo', 'gojiti se'. Pridjev pretil i pritil poznat je na Korčuli u prvotnom značenju 'debeo, tust'. U nekim je krajevima poznat termin *pretila nedjelja* i *pretili četvrtak* u značenju 'dan kad se ne posti'. Ista je osnova očuvana u imenici *tov* i glagolu *toviti* u značenju 'gojiti' npr. svinje, konje itd. U *Akademijinu rječniku* pod natuknicom

---

138 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, II., str. 531.

139 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III., str. 446.

140 Anica Nazor, *Ja slovo znajući govorim… Knjiga o hrvatskoj glagoljici*, Erasmus, Zagreb, 2008., str. 96.

141 V. T. Barbarić i dr., *Besjede fra Matije Divkovića. Studija i transkripcija*, str. 89.

142 *Staroslavjanskij slovar.*

tilovina navodi se da je to 'drvo od tile', a u *Ivekovićevu rječniku* iz 1901. godine spominje se 'drvo tilovo'.[143] U rječnicima mjesnih govora tilovina se tek uzgred spominje: u *Ričniku zapadnohercegovačkoga govora* kao vrsta nižega drvenastoga raslinja,[144] u *Rječniku imotsko-bekijskoga govora* kao niže raslinje poznato po proljetnome žutome cvatu i jakome mirisu,[145] u *Rječniku govora dalmatinske Zagore i zapadne Hercegovine* kao žuto grmoliko raslinje, ima ga samo po dijelovima Zagore i po Hercegovini. Naziv tilovina za ovaj mediteranski grm zabilježen je u Dalmaciji, na splitskom području, u Zagvozdu i Imotskoj krajini, te u Hercegovini, oko Mostara i Ljubuškoga, Širokoga Brijega, Gruda itd. Za isti se grm upotrebljava i naziv zanovjet ili zanovet, npr. u Popovu polju u Hercegovini i na Pelješcu i Mljetu. Postoji i posebna vrsta tzv. *tilovina zečja* što je druga vrsta grma, lat. *Coronilla emerus*.[146] Osim toga, za tilovinu su očuvani brojni nazivi: obični zanovijet, tila,[147] negnjil, djetelinovo drvo, zlatna kiša, kopitak gorski, kopitica, pucalika, utin (Šulek), žuti bagrem itd. Ista je praslavenska osnova očuvana sve do danas u nekim čakavskim govorima, npr. u Kolanu na otoku Pagu *tilit se* znači 'debljati se'.[148]

Tor, torina (ograđena njiva). *Tihaljina rijeka ova s lijevu svoju stranu od Šiljevišta ima uzduž sebe mnogo neobragjenih dočina i zapuštenih torina* (M. M., 441), *Imenom "torina" zove se uprav odavno zapušćena plotom i radnjom duga i široka dočina* (M. M., 444). Imenica torina izvedenica je, od glagola toriti što znači 'gnojiti'. Torina je 'zemlja gdje je bio tor te je natorena'.[149] Leksem je potvrđen u Dalmaciji, Slavoniji i Bosni, a među slavenskim jezicima očuvan je jedino u bugarskome. Tor je izvedenica od trti, koji je postao pastirski termin obor, potvrđen je i toponim na -ić: *torić*, a poznata je izvedenica u Hercegovini *pritorak*. Pastirski je termin izgubio vezu s glagolom *trti* i čini zasebnu leksikografsku porodicu. Tor je kulturna riječ koja se posuđuje,

143 *Rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, sv. XVIII., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1880.-1976., str. 328.

144 A. Kraljević, *Ričnik zapadnohercegovačkoga govora*, str. 367.

145 I. B. Šamija, *Rječnik imotsko-bekijskoga govora*, str. 374.

146 Ivan Šugar, *Hrvatski biljni imenoslov*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008., str. 712.

147 Matija Bučar, "Tilovina, tila, negnjil, zanovijet...", u: *Pčela. Časopis saveza pčelara Kadulja*, 12, Ljubuški, 2013., str. 12.

148 I. Oštarić, *Rječnik kolanjskoga govora ili Ričnik mista Kolana na otoku Pagu*, str. 530.

149 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III., str. 484, 512.

tako su je posudili Cincari. U Hercegovini je čest naziv za zemljišnu česticu Torina, npr.: u Smokinjama, a u Ledincu je poznat toponim Hercegov tor.

Ukovi (hukovi). *Društvo, i družbeni razgovori, jesu jedno sjajno ogledalo, u komu mi druge, a drugi nas ogledaju: čuvaj dakle da se tamo nebi povidili koji god ukovi tvoga nosenja* (P. B., 17), *ukove* (P. B., 43), *osim ostali ukova* (P. B., 87). Leksem je danas posve arhaičan, tj. pripada pasivnom leksiku a znači slabo mjesto, ranjiva točka, nedostatak, mana. Slično je zabilježeno i u Hercegovini tj. *babini zajmenici*, ili *Grgurovi ukovi*, loše vrijeme početkom ožujka.[150] Legendu o *Grgurovim ukovima* zapisao je Martin Mikulić u pripovijesti *Vitinski lovac*:

Kakve su to skamenjene ovce i čobanica, pomagaj Antase? - upitam ja.

- Zar su ti nepoznati babini zajmenici i Grgurevi hukovi? - odvrati on.

- Jesu mi poznati, kao zlo vrijeme, oluje, vihori i ništa više - odsjekoh mu.

- E, pa dobro, dok se ugor ispeče - Antas će - mogu ti pripovjediti, kako se je zgodilo po pričanju naših ljudi. "Veljača, kozja derača. O sv. Mati, na jesenu bati. Lažak laže, snijegom maže, ispod snijega travu kaže. O sv. Grguru, ptica vije o gnjezduru".

Bila ovamo u homadiji, pobro si mi moj, nekakova obijesna baba čobanica s velikim krdom bješnje marve, te kad vidjela, da je veljača svršila svoje dane, napela nos, da iđe u planinu i u velike joj prkosila: "Ne bojim se ja tebe veljkoza veljo! U mene su ovni petaci, jarci devetaci, janjci trkavci, kozlići vekavci, telići bekavci, junci bukavci". Sprtiv pođe u Vran planinu. Kad vidila Veljača babin bijes, zajme u Laška tri dana, stigne babu na Midenoj, pa vjetrom, susnježicom, krupom, ledom, snijegom udari sprijeda Grgurovi hukovi, prikupi straga Veljo, davrana šuko, jakara bako! Okupi! okupi! Ne dala se životna marva, drečila se i hrvala žilava baba puna tri dana, dok jednom s glavom u stàpu ne svršila, zamrzla se i skamenila sa starom zajedno! I danas je ondi! (M. M. 113).[151]

Užba (uštap). *Mnogi se tuže da im se o mijeni i užbi nešto muća u glavi i lize uz povor* (M. M., 60). Praslavenski korijen, s prijevojnim stupnjem **šъtp- uštap*, (odatle *uštapit se*). Praslavenski je postverbal od **uštъpnǫti.* Jagić smatra da je postverbal ženskoga roda *užba* što je poznato u Lici i Vrbniku isto što *uštap*. Prefiks *u* ima u toj složenici

150 *Isto*, str. 574.

151 Vidi: A. Kraljević, "Grgurovi ukovi", u: *Ričnik zapadnohercegovačkoga govora*, str. 9.

negativno značenje, tj. što nije otkinuto, što je potpuno.[152] I u drugim čakavskim govorima potvrđen je leksem užba, npr. na otoku Pagu u Kolanu,[153] i u Kukljici na otoku Ugljanu.[154]

Važgavati (zapaliti), *ma ja nevidim tolikog razloga da se odviše važgavaju* (P. B., 275). Staroslavenski vъžgati, u značenju 'užgati' 'zapaliti', očuvano i u najstarijim hrvatskoglagoljskim rukopisima, npr.: *iže pribêgli bêhu v' grad' mondimь požrêti i važgati tam'êni - Brevijar Vida Omišljanina* 410d.[155] U staroslavenskim kanonskim tekstovima glagol *vъžgati* je u istom značenju potvrđen tri puta: u *Zografskom* i *Marijinskom evanđelju* i *Suprasaljskom zborniku*.[156]

Variti (kuhati), *kotlušu u kojoj za muku, kad mi raspukne lonac ili se zemljana kotluša provali, varim mlijeko* (M. M., 41), *a u nožici omotana u varenu gubinu dva mletačka žutaka* (M. M., 70). Riječ je nastala od baltoslavenskoga, sveslavenskoga i praslavenskoga glagola *vreti* od čega su izvedenice *varnjača* i *varenika*.[157] U mjesnim hercegovačkim govorima potvrđene su i varijante *obariti*, *svariti* i *provariti*. U hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku očuvano je osam glagola od te osnove: *variti*, *obariti*, *vivariti*, *svariti*, *posvariti*, *razvariti*, *izvariti*, *vzvariti se*.[158]

Varenika (prokuhano svježe mlijeko). *U mislima je vidio na komaštrima bronzvir pun kaše, a u kotlu varenike* (I. S., 67). Imenica izvedena od glagola variti u značenju 'prokuhano svježe mlijeko'.

Varićak, (posuda, mjera za žito). *Bolje se je na dno njive zdogovoriti, nego na guvnu jedan drugom varićak o glavu razbiati* (P. B., 53). Posuda za žito izdubljena u drvetu s pričvršćenim dnom, mjera za žito.[159]

Varovati (čuvati, paziti), *varovana začetja*, *a da i nauci na varovana začetja naslonjeni, nemogu zdobriti* (P. B., 229). U hrvatskoglagolj-

152 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III., str. 415.

153 I. Oštarić, *Rječnik kolanjskoga govora ili Ričnik mista Kolana na otoku Pagu*, str. 562.

154 T. Maričić Kukljičanin, *Rječnik govora mjesta Kukljica na otoku Ugljanu*, str. 327.

155 *Rječnik Cjhr*, II., str. 91.

156 *Staroslavjanskij slovar'*.

157 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III., str. 622-623.

158 S. Gadžijeva, *Građa za morfološki rječnik glagola hrvatskoga crkvenoslavenskog jezika u Staroslavenskom institutu u Zagrebu* (rukopis), u pripremi.

159 A. Kraljević, *Ričnik zapadnohercegovačkoga govora*.

skim rukopisima leksem varovati znači 'čuvati', 'paziti', potvrđen je od 14. stoljeća, npr.: *varui se ot gizde - Regula sv. Benedikta* (14. st.) 42a, *varuite se da sr(ьd)ca vaša ne budutь poražena - Regula sv. Benedikta* 26a itd.[160] Ovaj se izraz može ubrojiti u leksički sloj nabožne tematike "…koji se može pratiti od početaka naše pismenosti preko razvijene srednjovjekovne književnosti pisane starohrvatskim jezikom pa do franjevačke bosansko-hercegovačke književnosti 17. i 18. stoljeća."[161]

Veruge (lanac, okov). *Koje mu drago stanje da te je dopalo na ovom svitu, ono ima svoje dužnosti, i jesu kano nekoje veruge, koje te vežu za ono što si* (P. B., 36, 315). Verugati, *dok su ovako, sad ovo, sad ono, ljudi donekle nehajno verugali, oču se iza kućarka nekakov bahat* (M. M., 75), veruga, *a davno se "veruga pravde" u nebo povratila* (M. M., 53). Staroslavenski veriga, uz veruga slovenski, bugarski i ruski kulturni je termin koji se posuđuje iz jednoga jezika u drugi u značenju 'lanac', 'komoštre'.[162]

Viganj (kovačko ognjište), *gdi je prilika, da jedno dite prijane za neki zanat, način, i stanje, ako nikad nikako neprikučimu se? Na priliku, za učenje knjiga koje nigda ni kniga ni učitelja nije vidio? Za kovačiluk, koje nigda ni u viganj nije ulizlo?* (P. B., 74). Viganj može značiti nakovanj ili kovačnica. Leksem je najvjerojatnije praslavenskoga porijekla, poznat i u drugim slavenskim jezicima, slovenskom, slovačkom i češkom.[163]

Zahman, **zaman** (uzalud), *zahman sve, neman uguši, obori* (M. M., 57). Prilog složen od prijedloga *za* i od *hman*. Potvrđen je u slovenskom, *zavman* i u češkom. U kajkavskom *hmanjica* (= grijeh, pogreška), a povezano je s korijenom *obmana*, pa je prema tome slavenska osnova.[164] To potvrđuju i hrvatskoglagoljski rukopisi u kojima je to čest leksem, npr.: *v'zgovoriše na me ezikomь lastivim' i sl(o)vesi nenavistnimi obidoše me i rvaše me zamanь - Pariški zbornik* 97v, *ako ne g(ospod)ь sьzîjetь domu zamanь tudiše se ki zîjutь ego - Pariški zbornik* 113v itd.

---

160 *Rječnik Hcj*, I., str. 271.

161 V. T. Barbarić i dr., *Besjede fra Matije Divkovića. Studija i transkripcija*, str. 81.

162 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III., str. 578.

163 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III., str. 587; A. Kraljević, *Ričnik zapadnohercegovačkoga govora*.

164 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III., str. 641.

Želud (žir). *Dok je krmčina pred kućom hrskala i žvakala želude* (M. M., 138). Sveslavenska je i praslavenska osnova poznata u gradišćanskohrvatskom i u kajkavskom i čakavskom u značenju 'žir'.[165]

4. Zaključak

U radu su analizirani arhaizmi na leksičkoj razini u zapadnoštokavskim hercegovačkim govorima, ponajprije onima iz okolice Širokoga Brijega i Gruda. Analiza je provedena na temelju djela hercegovačkih pisaca, fra P. Bakule, fra M. Mikulića i I. Sopte, kao i građe s terena. U uvodnom se dijelu govori o zanimljivostima odabranih govora na leksičkoj razini:

1. o leksemima koji su ovdje očuvani, a nema ih u hrvatskom standardnom jeziku: *bušlja*, *grogoćat*, *kamenica*, *lidat*, *lišnjak*, *manjarina*, *mećaja*, *misari*, *mrtouzice*, *naporuči*, *naoposum*, *navrvit*, *nosno*, *otamine*, *ovrst*, *pređa*, *priportat*, *prizida*, *prvotelka*, *raspričit se*, *razoputit*, *razrogatit se*, *smuculja*, *s večerine*, *svrtloga*, *varenika*, *veljat*, *vrcon*, *vrći*, *vrižba*, *vrndža*, *vrndžat*, *zanedat se*, *vrnjiža*, *zarukovetat*, *zvizdan* itd. Često se razlikuju prefiksi u zapadnoštokavskomu i standardnomu jeziku: *povadit* umj. *izvaditi*, *ustavit* umj. *zaustaviti*, *pomest se* umj. *smesti se* itd.;

2. o onima koji se razlikuju od standardnoga jezika: *barkati* umj. dirati, *gora* umj. šuma, *grad* umj. tuča, *grajat* umj. vikati, *jamit*, umj. 'uzeti', *kaćun* umj. šafran, *kozle* umj. jare, *krećat* umj. dirati, *krme* umj. svinja, *latit* umj. uzeti nešto nabrzinu, 'zgrabiti', *ledina* umj. livada, *lug* umj. pepeo, *mećat* umj. stavljati, *migat*, umj. micati se, *mudlat* umj. komplicirati, *navala* umj. gužva, *navrvit* umj. naići, *nazebst* umj. prehladiti se,[166] *naružit* umj. osramotiti, *nožice* umj. škare, *obabit se* umj. poroditi se, *osoj* umj. sjeverna strana, hladovina, *pića* umj. stočna hrana, krma, *plašilo* umj. strašilo, *plemkast* umj. zgodan lijep, *plemiti se* umj. praviti se važan i sl., *pleska* umj. šamar, *polenut* umj. zagrcnuti se, zaletiti se (za hranu), *postav* umj. platno, *potetulat* umj. spotaknuti se, *praćetat se* umj. svađati se, prepirati se, *prama* umj. prema, *prančijok*, umj. sunčana strana, *praska* umj. breskva, *prenut* umj. probuditi,[167] *prijatno* umj.

---

165 G. Neweklowsky, "Lexikalische Übereinstimmungen im Nordwestlichen Südslawischen", str. 200; P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III., str. 675.

166 I u ruskom je jeziku očuvana ista osnova u glagolima zjabnut, ozjabnut, prozjabnut s istim značenjem kao u hrvatskim govorima, tj. 'smrznuti se'.

167 I u ruskom je očuvan glagol istog korijena, tj. vosprjenut' u značenju 'živnuti', 'postati živahan'.

dobar tek, *pripast* umj. uplašiti, *pripelit* umj. preporučiti, savjetovati i sl., *pripovidat* umj. pričati, *prisoj* umj. sunčana strana, *raskrivit* umj. rasplakati se, *skoturat* umj. 'pasti nizbrdo', *skudit* umj. oklevetati, ogovarati, kritizirati, *smest se*, *pomest se* umj. zabuniti se, *soparno* umj. nemasno, *sorit* umj. srušiti, *sosve* umj. skroz, posve, *spuž*, *spužalina* umj. puž, pužalina, *studeno* umj. hladno, *svarit* umj. skuhati, *šetka* umj. lisica, *težak* umj. poljoprivrednik, *trapat* umj. nezgrapno hodati, *trapav* umj. šlampast, *tribit* umj. čistiti npr. povrće, *turit* umj. gurnuti (nešto zametnuti, sakriti), *ujam*, *ujat se* umj. uzeti, oduzeti, i zamjeriti se, *vrć* umj. staviti,[168] metnuti, *utrnut* umj. ugasiti, *varit* umj. kuhati, *vas* umj. sav, *vazda* umj. uvijek, *vratat*, *svratat* umj. juriti kao bez glave, na vrat na nos, *vrilo* umj. izvor, *zavitljat* umj. baciti, *upitan* umj. ljubazan, razgovorljiv, *zova / zovina* umj. bazga, *zaporavit*, *zaporavan* umj. zauzet, pun, *želud* umj. žir itd.;

3. o zajedničkom čakavsko štokavskom sloju: *balega/galebina*, *bunjište*, *česan*, *diljati*, *divenica*, *draga*, *drčina*, *čevulja*, *dažd*, *dažditi*, *gamizati* (> gъmizati), *gospoja*, *grem*, *jopet*, *jakrep*, *mejaš*, *mejašnici*, *misto* (= umjesto), *prenuti*, *praska*, *prama*, *prisoj*, *ujam*, *najam*, *ujat se*, *jamit*, *prančijok*, *predat* (= plašiti se, strahovati), *pržina*, *satrat*, *zatrat*, *natrat*, *soriti*, *grem* 'idem', *jamit* 'uzeti', *kozle* 'jare', *kolobuk* 'šešir', *tovar* 'magarac', *tust* 'debeo', *ufat se* 'nadati se' *prenut* 'probuditi' itd.

Rad je koncipiran na sljedeći način: za pojedine se lekseme navodi primjer iz spomenutih djela ako je potvrđen, zatim značenje i etimologija, a katkad i primjer iz hrvatskoglagoljskih rukopisa.

Zaključeno je da i zapadnoštokavski ikavski govori čuvaju značajan sloj leksičkih arhaizama, slično kao i čakavski i kajkavski što ukazuje na njihovo zajedničko ishodište, npr.: *brašenica*, *broć*, *brstina*, *dižva*, *galebina*, *glavnja*, *glib*, *gnjat*, *grotulja*, *grudina*, *gubica*, *guvno*, *izba*, *jagnjilo*, *jamuža*, *kladati*, *klijet* (*isklitati*), *kočak*, *kotluša*, *krčevina*, *lapat*, *lisa*, *lopar*, *lug*, *ljut*, *mlaćenica*, *nadvor*, *naoposum*, *napokonj*, *otsele* (*dosele*), *plašilo*, *plazati*, *pleska*, *pošivača*, *potina*, *praljak*, *praz*, *prisnac*, *pritorak*, *prostorina*, *pojata*, *prančiok*, *pržina*, *pudar*, *ravulje*, *rivina*, *rovanj*, *ruta*, *rutine*, *soja*, *soparno*, *strunjavica*, *strževina*, *šilj*, *šklopac*, *taštoslavac*, *tilovina*, *tor*, *užba*, *variti*, *varenika*, *zaman*, *želud* itd.

168 Glagol istoga korijena očuvan je i u ruskom, ali ne ubraja se u svakodnevni jezik, nego u viši stil: vvergnut', vvergat', povergnut'.

Popis spomenutih hrvatskoglagoljskih rukopisa

$BrVb_1$ - *1. vrbnički brevijar*, 13.-14. st., Vrbnik, Župni ured.

$BrVat_5$ - *5. vatikanski brevijar*, sredina 14. st., Biblioteca Apostolica Vaticana, sign. *Borg illir. 5.*

BrVO - *Brevijar Vida Omišljanina*, 1396. god., Beč, Österreichische Nationalbibliothek, sign. *Cod. slav. 3.*

BrPm - *Pašmanski brevijar*, druga polovica 14. st. i 15. st., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sign. *III b 10.*

$BrVat_{19}$ - *19. vatikanski brevijar*, 1465. god., Biblioteca Apostolica Vaticana, sign. *Vat. Slav. 19.*

$BrLab_1$ - *Ljubljanski brevijar*, kraj 14. st., Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, sign. *Ms 161.*

BrN_2 - *2. novljanski brevijar*, 1495. god., Novi Vinodolski, Župni ured.

CPar - *Pariški zbornik*, 1375. god., Pariz, Bibliothèque Nationale, sign. *Slave 73.*

CPet - *Petrisov zbornik*, 1468. god., Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, sign. *R 4001.*

CKol - *Kolunićev zbornik*, 1486. god., Zagreb, Arhiv HAZU, sign. *III a 51.*

COxf - *Oxfordski zbornik*, 15. st., Oxford, Bodleian Library, sign. *Ms. Canon. Lit. 414.*

$MVat_4$ - *4. vatikanski misal*, najstariji hrvatskoglagoljski misal s početka 14. st., Biblioteca Apostolica Vaticana, sign. *Borg. illir. 4.*

MNov - *Novakov misal*, 1368. god., Beč, Österreichische Nationalbibliothek, sign. *Cod. slav. 8.*

MRoč - *Ročki misal*, 1420. god., Beč, Österreichische Nationalbibliothek, sign. *Cod. slav 4.*

PsLob - *Lobkovicov psaltir*, 1359. god., Prag, Státní knihovna (Lobkovická knihovna), sign. *XXIII G 67.*